

**İNGİLTERE VE ABD KONTROL SUBAYLARININ RAPORLARINA
GÖRE KARADENİZ BÖLGESİ'NDE RUM-ERMENİ SORUNU**

*THE ISSUE OF RUM-ARMENIAN IN BLACK SEA REGION ACCORDING TO
REPORTS OF CONTROL OFFICIER OF BRITISH AND USA*

*РУМСКО-АРМЯНСКАЯ ПРОБЛЕМА В ЧЕРНОМОРСКОМ РЕГИОНЕ ПО
ОТЧЁТАМ КОНТРОЛЬНЫХ ОФИЦЕРОВ АНГЛИИ И США*

Doç. Dr. Mehmet OKUR*

ÖZET

İtilaf Devletleri'nin lideri durumundaki İngiltere ve Karadeniz Bölgesi'nde ticarî çıkarları olan ABD İstanbul'daki Yüksek Komiserleri ve bölgeye gönderdikleri kontrol subayları vasıtasıyla mütarekeyi uygulama ve kontrol etme adı altında bu iki azınlık unsurunu gözetip, kollama çabası içinde olmuşlardır. Ermenistan ve Gürcistan'la işbirliği içerisinde olarak Türklere ve Bolşeviklere karşı sağlam bir set oluşturarak Karadeniz'den Hazar'a uzanan coğrafyayı kontrol etmek isteyen İngiltere, Karadeniz kıyılarına yönelik faaliyetlerine gerekçe olarak da; Ermeni ve Rumları koruma, asayişsizliği önleme ve mütarekeye göre bölgedeki askeri kuvvetlerin terhis ve silahsızlandırılmasını gösteriyorlardı. Trabzon ve çevresindeki asayişsizliğe Rum ve Ermeni çeteleri sebep olduğu halde İngilizler, Hristiyanların baskı altında olduğunu ileri sürüyorlar ve bu durumu yerinde incelemek üzere bölgeye inceleme heyetleri gönderiyorlardı.

Karadeniz Bölgesi'nde incelemelerde bulunan İngiliz ve ABD kontrol subayları Rum-Ermeni sorununa, ülkelerinin Türkiye politikalarının bir yansıması şeklinden başka, geleneksel Hristiyanlık sempatisi, başta din adamları olmak üzere gayrimüslim toplum ileri gelenlerinin verdiği bilgiler, talepler ve bölgedeki şirket temsilcilerin yönlendirmeleri doğrultusunda yaklaşıyor, raporlarını da buna göre hazırlıyorlardı. Hazırlanan bu raporlar genelde ön yargılı olmakla birlikte zaman zaman Rum-Ermeni iddialarının geçersizliğini ortaya koymakta ve Avrupa devletlerinin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik politikalarını deşifre etmekteydi.

Anahtar Kelimeler:

İngiltere, ABD, Karadeniz, Rum, Ermeni.

ABSTRACT

England, as a leader of the Allies, and the USA, with having commercial interests in Black Sea were in a struggle for protecting these minorities under the name of using and

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-Trabzon/TÜRKİYE

controlling the truce with their High Commissioners in Istanbul and officers which they've sent to the region. England that willing to control the region from Black Sea to Caspian Sea by cooperating with Armenia and Georgia to create a barrier against Turks and Bolsheviks, was giving the justification as a reason that they're protecting the Armenians and Rums, maintaining the order and safety of the community and demobilizing and disarmament the military forces in the region according to truce. Although the Armenian and Rum gangs were disturbing the peace in the area of Trabzon and surroundings, the English claimed that Christians were under pressure and they've sent the investigation commissions to the region for checking the situation.

For the Armenian-Rum Issue, different from their state's Turkey policies, these control officers abide by the traditional Christian sympathy, especially the clergy, information provided by non-Muslim community elders, requests and redirects the representatives of companies in the region and they prepared the reports under these circumstances. Although these reports were prejudiced, they occasionally laid bare the invalidity of the Armenians-Rums' claims and unveiled the European state's policy related to Black Sea Region.

Key Words:

England, USA, Black Sea, Rum, Armenian

РЕЗЮМЕ

Лидеры государств Антанты, Англии и Америки поставили вопрос о своих коммерческих интересах в Черном море перед Верховным комиссаром в Стамбуле, требуя направить в регион офицеров для контроля и наблюдения за процессом продвижения своих интересов на юг. Государства Антанты Англии и Америки в сотрудничестве с Арменией и Грузией создали широкий информационный фронт против турок и большевиков, задачей которого было оправдание деятельности армянских и греческих киприотов, которые создавали большие проблемы, особенно в районе города Трабзона, где действовали их вооружённые банды. Хотя Британская разведка утверждала, что это христиане находятся под давлением размещённых здесь турецких организаций.

Исследования о работе в Черноморском регионе офицеров Англии и Америки тесно связано с греко-армянским вопросом, который отражался в политике Турции, где традиционно сильны христианские симпатии, немусульманских старейшин общин, представители которых постоянно посылали запросы и готовили доклады о положении греко-армянского населения в Турции. Однако эти доклады и запросы обычно готовились предвзято, а отношение Европейских государств в своей политике к региону Черного моря не всегда чётко и ясно было определено.

Ключевые Слова:

Англия, Америка, Черное море, Греческий, Армянская.

Karadeniz Bölgesi'nde Türklerden sonra belli başlı iki unsur olarak öne çıkan Rumlar ve Ermeniler, Osmanlı yönetiminde uzun yıllar bölgenin sosyo-ekonomik yapısında önemli rol oynamışlardı. Ancak Sanayi Devrimi sonrası meydana gelen gelişmelerin dünyayı yeniden şekillendirmeye başlaması Osmanlı Devleti'ni derinden etkilemiş ve Hristiyan unsurların hareketlenmesine yol açmıştır. Gerçi Avrupa devletleri, öteden beri Türk-İslam ilerleyişi karşısında

Türkiye'deki Hristiyan unsurları harekete geçirmeye çalışmış hatta bu anlamda birçok girişimde de bulunmuşlardı. Fakat şimdiki durum öncekilerden daha farklıydı ve ekonomik ve stratejik faktörler dini faktörlerin önüne geçmişti.

Sömürgeciliğin etkili olduğu ve emperyalist devletlerin bir birleriyle kıyasıya rekabete giriştikleri bu dönemde Karadeniz; Asya, Avrupa ve Akdeniz'i bir birine bağlayan konumuyla birçok siyasi, ekonomik ve kültürel olayların cereyan ettiği bir coğrafya ve dolayısıyla büyük devletlerin hâkim olmak istedikleri bir yer olmuştur (İskender 1988: 53; Roux 2001: 35; Özergin 1958: 66-67). Özellikle başta Hindistan olmak üzere Güney Asya'daki kontrolünü kaybetmek istemeyen İngiltere açısından Karadeniz havzası büyük önem arz etmekteydi. XIX. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti üzerinden bölgeyi kontrol eden İngiltere, belirtilen tarihten sonra yeni bir politikaya geçmiş ve azınlıklar üzerinden yeni siyasi yapılar inşa etmeye çalışmıştı (Çapa 1993: 53).

Böylece İngiltere ve diğer sömürgeci devletlerin bölgede yürüttükleri ticarî ve misyonerlik faaliyetler ile Ermeniler ve Rumlar Osmanlı Devleti'nin ana gövdesini parçalamak için kullanılan en önemli azınlık grupları haline getirilmişlerdir. Artık başta İngiltere olmak üzere batılı büyük devletlerin her biri doğuda bir "Ermeni Devleti" kurulmasını bir Ermeniden daha çok isteyen bir politika izlemeye başlamışlardır. Öyle ki Ermeniler, başta İstanbul olmak üzere ülkenin birçok noktasında ve büyük bir kısmında meşru bir gerekçeye dayanmadan yüzlerce olaya sebebiyet verdikleri halde bu olaylar Avrupa hükümetleri ve kamuoyu tarafından bir hak arayışı olarak değerlendirilmiş, yaşadıkları yerlerdeki nüfus oranlarını göz ardı ederek Osmanlı Hükümeti'nden ıslahat ve muhtariyet talep etmişlerdir.

Dünya savaşı sonrası dönem ise Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılmaya ve savaş sürecinde söz verilen "Büyük Ermenistan" yaratma projesinin hemen hayata geçirilmeye çalışıldığı (Akşin 1992: 94), bu yönde siyasî ve askerî faaliyetlerde bulunulduğu aynı zamanda Pontusçu Rumların da etkin bir şekilde devreye girdiği bir dönem olmuştur.¹

İtilaf Devletleri'nin lideri durumundaki İngiltere ve Karadeniz Bölgesi'nde ticarî çıkarları olan ABD İstanbul'daki Yüksek Komiserleri ve bölgeye gönderdikleri kontrol subayları vasıtasıyla mütarekeyi uygulama ve kontrol etme adı altında bu iki azınlık unsurunu gözetip, kollama çabası içinde olmuşlardır.² Ermenistan ve Gürcistan'la işbirliği içerisinde olarak Türklere ve Bolşeviklere karşı sağlam bir set oluşturarak Karadeniz'den Hazar'a uzanan coğrafyayı kontrol etme isteyen İngiltere (Özel 1991: 35), Karadeniz kıyılarına yönelik faaliyetlerine gerekçe olarak da; Ermeni ve Rumları koruma, asayişsizliği önleme ve mütarekeye göre bölgedeki askeri kuvvetlerin terhis ve silahsızlandırılmasını gösteriyorlardı. Trabzon ve çevresindeki asayişsizliğe Rum ve Ermeni çeteleri sebep olduğu halde İngilizler, Hristiyanların baskı altında olduğunu ileri sürüyorlar ve bu durumu yerinde incelemek üzere bölgeye inceleme heyetleri gönderiyorlardı (Tarakçıoğlu 1987: 46).

Karadeniz Bölgesi'nde incelemelerde bulunan İngiliz ve ABD kontrol subayları Rum-Ermeni sorununa, ülkelerinin Türkiye politikalarının bir yansıması şeklinden başka, geleneksel Hristiyanlık sempatisi, başta din adamları olmak üzere gayrimüslim toplum ileri gelenlerinin verdiği bilgiler, talepler ve bölgedeki şirket temsilcilerin yönlendirmeleri doğrultusunda yaklaşıyor, raporlarını da genelde buna göre hazırlıyorlardı.³ Nitekim İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 17 Ocak 1919'da Samsun'daki American Tobacco Company'nin: "...Bütün Müslümanların ve bilhassa köylülerin silahlandırıldığı" hakkındaki raporunu Londra'ya göndermesi üzerine (Jaeschke 1991: 103) İngiliz Dışişleri Bakanlığı, 8 Şubat 1919'da Amiral Galthorpe'a Samsun'a asker gönderilip gönderilemeyeceğini sormuş, Yüksek Komiserlik de Samsun'a gönderilecek birliklerin General Milne'den istendiğini bildirilmiş (Jaeschke 1991: 16), kısa bir süre sonra 9 Mart 1919'da da İngilizler bölgedeki Hristiyanların güvenliğini sağlama bahanesiyle Samsun'a bir askeri birlik çıkarmışlardır (ATASE: K.75, G.98, B.98-1; Kuran 1988: 77; Bıyıklıoğlu 1959: 10). Rumların büyük bir sevinçle karşıladığı bu çıkarmadan birkaç gün sonra bölgeye gönderilen Yüzbaşı Perring, Samsun'daki düzen ve güven ortamında İngiliz askeri birliklerinin büyük rolü olduğunu iddia etmektedir. Perring 20 Mart 1919'da İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği raporda bölgedeki asayiş ve Hristiyanların durumu ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"...Biz, 13 Mart sabahı Samsun'a geldik ve orada 200 kişilik İngiliz-Hindistan birliğinin varlığı nedeniyle Samsun'u iyi bir düzen ve güvenlik içerisinde bulduk.

2 Amerikan doktoru ayın 14'ünde Merzifon'a gitmeyi teklif ettiler. Ben de onlara katıldım ve Kavak, Havza, Merzifon, Amasya ve Gümüşhacıköy'ü ziyaret ettik.

Ayın 14'ünde akşamleyin Merzifon'a vardık. Orada Kaymakam Hüseyin ve yıllardır orada bulunan Amerikan misyonu tarafından karşılandık. Ayın 15'inde sabahleyin kaymakamı ziyaret ettim ve ona ziyaretimin amaçlarını anlattım. Şu bilgileri elde ettim: İlçede 11.512 Türk, 279 Rum ve 1073 Ermeni nüfus bulunmaktadır.

Hristiyan nüfusun savaş sırasında tehcir edildiğini gördüm (kısa bir süre için Amerikan misyonu dahil). Hayatta kalan Hristiyanlar yavaş yavaş dönüyorlar. Kaymakam bana Müslüman ailelerde alıkonan Hristiyanların ve bütün malların geri iadesi için emir aldığını söyledi... Müslüman evlerde kalan 33 Hristiyan yetim vardı. 26 Hristiyan kadın ise Müslümanlarla evlenmişti. Evlerin ve isimlerin tam listesini temin ettim.⁴ Bu listeyi Amerikan misyonundan Mr. Getchell'e verdim. Ayrıca kaymakama da eğer Hristiyanlar üzerinde herhangi bir gözdağı ve korkutma olursa kendisinin sorumlu tutulacağını söyledim. Aynı zamanda kaymakama bütün alıkonan Hristiyanların Bay ve Bayan Getchell'e rapor edildiğini ve yetimlerin geçici Müslüman evlerine dönmelerine müsaade edilmeyeceğini, ancak bu amaç için oluşturulan yerel Rum ve Ermeni Komitesi'ne ya da Amerikan misyonuna

onların verileceğini açıkladım. Eminim ki, İngiliz birlikleri geldiği zaman Merzifon'daki bütün Hristiyanlar özgür kalacak, tehdit ve gözdağı son bulacaktır.

Ayın 15'i öğleden sonra Amasya'yı ziyaret ettim. Daha önce Harput'ta bulunan ve son iki yıldır burada görev yapan mutasarrıf Sırrı Bey'e uğradım. Kendisinden Amasya'daki nüfus, asayiş ve askeri birlik durumu hakkında pek de tatmin edici olmayan cevaplar aldım...

Aynı günün akşamı Merzifon'a döndüm. Buradaki Rum ve Ermeni delegelerle görüştim. Onlara, bütün gösterilerin önlendiğini ve hazırlıkların durdurulduğunu söyledim. Yine onlara korkulacak hiçbir şeyin olmadığını bildirmekten mutlu oldum...

15 Mart öğleden sonra Hacıköy'e gittim. Kaymakam Said Bey ile görüştim. Said Bey, eşkiya saldırılarına rağmen burada düzenin oldukça iyi olduğunu bilgisini verdi. Bu bilgiyi başka birkaç kaynaktan da teyit ettim.

Tehcir edilen Hristiyan nüfustan hayatta kalanlar yavaş yavaş dönüyorlardı. Akşamleyin tekrar Merzifon'a döndüm.

17 Mart'ta, Samsun'a gitmeden önce kaymakama uğradım ve herhangi bir sorun çıkması durumunda kendisinin sorumlu olacağını söyledim. Ayrıca yetki ve otoritem dâhilinde olmamasına rağmen birçok mahkûmun hemen salıverilmesini istedim. Ancak, mutasarrıf benim yetkimin buna yeterli olmadığını söyleyerek isteğimi reddetti.

Rum ve Ermeni kaynaklarından aldığım bir rapora göre Amasya Mutasarrıfı düzensiz sivil halktan 30.000 kişiyi silahlandırmıştı. Onun amacı işlere girecek olan İngiliz birliklerine karşı direnmektir." (FO: 371/4157)

Yüzbaşı Hurst ise 24 Mart 1919 tarihli raporunda bölgede yapmış olduğu incelemelerle ilgili özetle şu bilgileri vermektedir:

"...20 Mart'ta Samsun'dan Bafra'ya gittim. Inter-Allied Fodd Komisyonu'ndan Mr. Goodrich ve American Tobacco Şirketi Bafra Şubesi'nden Mr. Platon Gavrieloğlu bana eşlik ettiler. Böylece Bafra'daki gelişmeleri ve şartları çok iyi öğrendim. Aynı akşam geri geldim. Önceden Rum nüfusu tarafından gösterilerin yapılmaması gerektiği isteğimi ifade etmiştim. Buna büyük ölçüde uyuldu. Vardığımda kaymakam vekili Mustafa Efendiyi çağırdım. O da zamanında geldi. Benim temel itirazım Türk muhacirlerin işgal ettikleri Rum köylerini boşaltmalarının sağlanması idi. Mümkün olan en kısa zamanda bu köylerin boşaltılması arzu ediliyordu, zira ekin ekme mevsimi gelmek üzereydi. Ayrıca bu köylerin muhacirler tarafından tahrip edilme ihtimali vardı. Bu nedenle Kaymakam Mustafa Efendi'ye köylerin boşaltılmasını sert bir tonla ifade etmeyi uygun buldum. Ayrıca buraya kötü yönetimi ve haksızlığı düzeltmek için geldiğimi anlattım..."

...(İncelemelerimden) sonra Rum papaz ve Rum toplumun önde gelen 2 lideri ile toplantı yaptım. Her türlü ihtimale karşı hazırlıklı olunmasını önerdim ve Bafra içerisinde ve çevresinde her yeni seçilen muhtarın kendi köyü ile ilgili bir liste hazırlamasını söyledim.

22 Mart'ta; ileri sürülen şikâyetlerle ilgilendim. Bu şikâyetler genellikle mal-mülk ile ilgiliydi ve yetkililer şikâyetleri görmezden geliyorlardı. Bafra'da da tıpkı Samsun'daki gibi pek çok haksızlıklar mevcuttu.

22 Mart'ta öğleden sonra 2 Rum okulunu ziyaret ettim. Burada yıkılan köylerden 428 genç çocuk kalıyordu. Üzerlerinde döküntü elbiseler vardı.

Karadeniz sahilindeki Rumların durumu zannedildiğinden daha kötüdür. Bafra Kazası'nda olanların durumları daha da kötüdür. Bir kısmı iç kısımlara sürülmüştür. Çankırı, Ankara ve Kastamonu sürgün merkezleri olarak görülmektedir. Anlatılanlara göre köylerin orijinal nüfusundan ancak yarısı kalmıştı. Diğerlerinin çoğu ya ölmüş ya da sürgüne gönderilmişti. Çok az kişi de Müslüman olmuştu...

Ertesi akşam Kaymakam Mustafa Efendi ile son bir görüşme yaptım. Ve Ona Müslüman nüfusun silahlandırıldığı kesinlikle farkında olduğumu söyledim. (O bunu yalanladı). Ona bazı kimselerin en kısa zamanda Hristiyanlardan intikam alacakları şeklinde açıkça konuştuklarını söyledim. Türkiye için böyle bir olayın patlak vermesinin kötü etkisi olacağı şeklinde Onu uyardım. Meydana gelebilecek bir kötü olayda kendisinin ve jandarma komutanı Kamil Efendi'nin sorumlu olacağını söyledim. Dahası Ona, İngiliz birliklerinin Bafra'ya yaklaştıklarını hatırlattım. O gayet rahatlıkla korkacak bir şey olmadığını söyledi. Ona kalırsa ben sorunları Onun kışkırttığını zannetmiyordum. Ve onun güvensizliği hususunda özel hiçbir şey bilmiyordum. Her şeye rağmen kısa bir süre önce atanan Ermeni Kaymakamın en kısa zamanda gelmesi bekleniyor." (FO: 371/4157; Jaeschke 1991: 103).

Yüzbaşı Eliot da, 29 Mart tarihli raporunda: "2 Hintli subay ile 50 Rajput ve Hintli Müslüman Martın 25'inde Samsun'dan Merzifon'a hareket ettiler, ayın 28'inde yerlerine varınca... Amerikan misyonerlerine ait 12 binanın boşaltılmasını emrettim... Türkler bu emre acele itaat ettiler" denilmektedir (Jaeschke 1991: 103).

İngiliz birliklerinin Samsun ve Merzifon'a gelmeleri, bölgedeki Pontusçu çetelerin tecavüzlerinin ve faaliyetlerinin artmasına neden oldu.⁵ Bu durum bölgedeki İngiliz istihbarat subayları tarafından da tespit edilmiştir. General Milne'nin istihbarat bürosuna ulaşan raporlara göre; "çoğu Rum asıllı asker kaçakları... Samsun Sancağı'nda takriben 300 kişi... Çarşamba askeri kumandanı tarafından silahlandırılan Türk köylüleriyle çatışma halinde bulunuyorlar..." (Jaeschke 1991: 103).

İngiltere'nin bölgedeki subaylarından Yarbay Heathcote Smith de 18 Nisan 1919 tarihli istihbarat raporunda bu konuyla ilgili şu bilgileri vermektedir:

“...Bölgede çok fazla sayıda eşkıyalık hikâyeleri duydum. Bunlar, Rumların alışılmış mutabakatlı hikâyeleriydi. Ancak, son zamanlarda katiller ve hırsızların olması nedeniyle bu soruna biraz daha ciddi yaklaşılması kanaatindeyim.

...Bölgedeki Laz çeteleri ile ilgili olarak vali ile yaptığım bir konuşmada, bu Rum eşkıyaların katliam ve soygunlarının artması nedeniyle Türk köylülerinin kendi güvenliklerini sağlamak için Lazları davet etmek zorunda kaldıklarını ifade etti.

...Yine eşkıyalık hususunda 15. Tümen komutanı ile yaptığım bir görüşmede bana geceleyin tümenden silahlı firarların olduğunu söyledi. Komutan şundan korkuyordu. Eğer eşkıyalar karşı bir kuvvet ile yola çıkarsa, bu kuvvetin yarısı eşkıyalara katılmak için kaçarlardı. İngiliz birliklerinin eskort olarak kendisine katılıp katılamayacağını sordu. Bunun imkânsız olduğunu söyledim. Ancak eğer isterse Samsun’daki karargâhına koruma yapmayı teklif ettim.” (FO: 371/4157).

Yarbay Heathcote Smith 15 Mayıs 1919 tarihli raporunda ise, Samsun’un nüfusu ve Pontusçu Rumların iddiaları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre;

“...Rumların iddialarına temel olan günümüzdeki durum, Rum delegeler tarafından Paris’teki Barış Konferansı’nda açıklanmıştır. Türk verilerine göre ise Samsun Sancağı’nda savaş öncesi istatistikler şöyledir:

Sancağın toplam nüfusu: 395.000, bu nüfusun; 270.000’i Müslüman, 100.000’i Rum ve 25.000’i Ermeni. Rumların çoğunluğu, kıyı şeridindeki kazalarda oturmaktadır. Samsun’un nüfusu 50.000, Bafra’nın ki ise 31.000. Büyük eksikliklere ve hatalara müsaade edilse bile, Müslüman nüfusun sayısal olarak çok büyük bir üstünlüğü olduğu açıktır.

Bölgenin gelecekteki statüsünün ne olacağı sorununa girmeksizin, bugün Rum tarafında dönen dolaplar ve entrikalar kanıt ve delil olarak göstermektedir ki, Pontus Cumhuriyeti kurulmasında Avrupa’nın sempatisini kazanmak için Rumların bölgede uygun şartlar yaratmaya çalışması, yanlış yönlendirme ve saptırmadır. Bu, ancak buradaki nüfusun ızdıraplarının artmasına sebep olabilir.

Samsun’un Rum Piskoposu Damianos, Yeni Pontus Rum Cumhuriyeti’nin Rize ve Trabzon’dan Sinop’a kadar 80-150 millik bir hinterlandı kucaklayarak uzanması gerektiğini ifade ediyor. O, Avrupa’nın ve özellikle de bölgeyi ziyaret edeceklerine inandığı Amerikan komisyonunun dikkatini çekmek için, Güney Rusya’daki 500.000 Rum’u bir an önce buraya geri dönmeye iknaya çalışıyor. (Ancak burada hemen şunu belirtelim ki bu Rumların bir kısmı daha önce hiç Türkiye’de bulunmamıştır.) Başpiskoposun bir amacı da, bölgede karışıklık çıkarmak için Rum eşkıyaları teşvik etmek ve yüreklendirmektir. Böylece Pontus sorunu daima ön planda tutulacaktır.

Sayıları 2.000 ila 4.000 civarında tahmin edilen ve bölgenin dağınık Rum köylerinden beslenen bu Rum eşkıyalar, Rus ilerleyişi zamanında oldukça etkili çeteler oluşturmuşlardı. Bu çetelerin amacı kendilerinin “Pontus Cumhuriyeti Ordusu” adıyla İtilaf Devletleri ile birlikte savaşan bir müttefik güç olarak anılmaktır. Başpiskopos, Dünya Savaşı yıllarında (1916-1917) Rum çetelerinin sayılarını suni olarak şişirerek 10.000 olarak vermektedir. Başpiskopos, bugün hala bu eşkıyalara bir ittifak ordusu gözüyle bakmayı arzu etmektedir.

...Başpiskoposa, ülkenin huzuru için bu Rum eşkıyalarına seslenerek bu önlemlere yardım etmesinin kendisinden beklenildiğini anlattım. Köylerin, yine onların kendi ırkına ait silahlı kırsal koruyucular tarafından korunacağını, ancak bunun yasadışı bir şekilde değil, düzenli ve meşru olacağını anlattım.

Başpiskopos, bir ikilem içerisindedir. Bir taraftan, Pontus Cumhuriyeti'nin kurulduğunu görmek için yanıp tutuşurken ve bunun için Pontus kuvvetlerinin Rumları savunacak kadar kuvvetli olduğunu söylerken; diğer taraftan da, tabii bir şekilde şüphesiz idrak etmektedir ki; onun cemaatine yönelik cinayetler çok sıkır ve bu nedenle de, ülkesinin güvensizliğini ve koruma ihtiyacını öne sürmektedir. Böylece Başpiskopos, sürekli olarak kendisini yalanlamakta ve tekzip etmektedir. Aslında bu bölgede sürekli karışıklık ve düzensizlik yaratan kişi kendisidir. Ben, onun geri çağırılmasını ve yerine ılımlı birisinin gönderilmesini tavsiye ediyorum.” (FO: 371/4158).

Yüzbaşı Hurst de 21 Mayıs 1919'daki raporunda Samsun'daki asayişsizliği Laz çetelerine bağlamakta ve eğer bu Laz çetelerine saldırılar düzenlenir ve onların üyeleri öldürülür veya dağıtılsa eşkıyalığın sona ereceğini ileri sürmektedir (FO: 371/4157/47; Şimşir 1992: 5). Hurst, aynı raporda IX. Ordu Müfettişi olarak atanan ve 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa hakkında ilk bilgiyi de vermektedir.⁶ Hurst, Mustafa Kemal Paşa ile ilgili; “Kamil (Kemal) Paşa 19 Mayıs'ta buraya ulaştı. Teftişte bulunmak amacıyla içeriye (İç Anadolu'ya) gidiyor. İlçedeki genel durum hakkında kendisiyle görüştüm” demektedir (Sonyel 1996: 236).

1919 Haziran'ı başında, Samsun'dan Havza'ya oradan da Merzifon'a geçen İngiliz kontrol subayları Yüzbaşı Hurst, Yüzbaşı Salter ve Yüzbaşı Elliot ile birlikte buradaki Rum Metropoliti ile görüşüp Rumların durumları ve Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetleri hakkında bilgi aldılar. Yüzbaşı Hurst, her iki merkezdeki izlenimlerini 12 Haziran 1919'da Yüksek Komiser Calthorpe'a şöyle aktarmaktadır:

“...Havza'ya geldiğimizde Piskopos beni ziyaret etti. 30 Mayıs'ta camide bir toplantı yapıldığını ve Belediye önünde bir gösteri düzenlendiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın da bu gösteriye katıldığını fakat konuşmadığını ancak; (Piskoposa göre) Mustafa Kemal Paşa'nın, Kaymakam'ın ve Belediye Başkanı'nın teşvik etmesiyle halkın ileri gelelerinden Fuat Efendi tarafından şiddetli bir konuşma yapıldığını ifade etti. (Piskoposa göre, bu konuşma yalnızca Mustafa Kemal'in

teşvikiyle olmuştu). Mitinge katılanlardan İzmir'i yeniden almak için gerekirse hayatlarını ve mallarını feda etmek üzere kendilerini hazır tutmaları istendi. Ayrıca mitingi düzenleyenler, bu protestoya katılanlara daha sonra nasıl hareket edecekleri ve neler yapmaları gerekeceğine dair bir telgraf göndereceklerdi...

Piskopostan sonra dört Ermeni kadını da beni ziyaret etti. Kadınlardan biri, camide Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'le ilgili bir konuşma yaptığını öne sürdü. Diğer bir kadın da Türklerin, Rumları ve Ermenileri öldüreceklerini söyledi...

Ertesi sabah Mustafa Kemal Paşa'dan görüşme talebinde bulundum. Ben görüşmemde O'nun yaptığı şeylerden şüphelenmiş olduğumu gösteren hiçbir belirti vermedim. Biz genel durumu tartışarak, güvenliği artırmaya yönelik alınacak tedbirleri konuştuk. O, birkaç gün içerisinde Amasya'ya gitmek istediğini söyledi. Merzifon'a gidip gitmemekte şüpheliydi. İç bölgeleri, özellikle Trabzon ve Erzurum'u ziyaret etmek istiyordu.

Daha önceleri Pera'da savcı olan Kaymakam Fahri Bey'e iade-i ziyarette bulunduktan sonra hapishaneyi gezdim. Burada 9 Rum vardı ve bunların tamamı birkaç gün önce tutuklanmıştı. Suçlandıkları şey çoğunlukla cinayet idi. Ya da eşkiya olmaları idi. Eşkiya olanlar genel af altında affedilmişlerdi. Pek çoğu Taşoluk Rumlarındandı.⁷

...Öğleden sonra 1.30'da Havza'dan ayrıldım. Yaklaşık 3 saat sonra Merzifon'a ulaştım. Burada ilgimi çeken pek bir şey yoktu. Yalnız, 30-40 kadar katar iki tekerlekli arabalarla muhtemelen silah taşıyorlardı. Askerler de bunlara eşlik ediyorlardı. Burada Amerikan Heyeti'nden Mr. Getchell, Dr. Marten ve Mr. Pye ile konuştum. Onlar da durumun giderek ciddileştiğini belirttiler.

...Haziran'ın 3. ve 4. günleri Amerikan Heyeti'nden yeni bilgiler aldım. Bu kişiler halkın ve çetelerin silahlandıklarını söylüyorlardı. Bu uyarıların dikkatten uzak tutulmamaları kanaatindeyim.

Merzifon Hristiyanları ile de görüştim. Onların Türklerin kendilerini katledecekleri yönündeki endişelerini yatıştırmaya çalıştım ve Samsun'a göç etmelerini tavsiye ettim.

...6 Haziran günü Merzifon Kaymakamı Ahmet Bey'in beni ziyaretinde, O'nu açıkça uyararak bazı resmi kişilerin halkı kışkırttığını söyledim ve akliselim insanların bunlara iltifat etmemeleri uyarısında bulundum...

7 Haziran günü Captan Miles ve Amerikan Heyeti'nden Mr. Getchelle ile birlikte hükümet binasını ziyaret ettik. Burada bizi karşılamaya gelen yörenin ileri gelenlerine, ülkede düzenin yeniden kurulması ve herkese eşit fırsatların tanınmasını istediğimizi ihtiva eden bir konuşma yaptım...

...10 Haziran'da Merzifon'dan Samsun'a doğru yola çıktım. Yolda 4 sahra topunun iç bölgelere götürüldüğünü gördüm. Önemli miktarda cephane de

mevcuttu. Yolumuza devam ederken 11 Haziran günü Laz çeteleri tarafından soyulduk (BOA, DH-KMS: 53-2/74).

...Mustafa Kemal Paşa ve ekibi çok faal çalışmaktadır. O'nun 30 Mayıs'taki Havza Mitingi'nde bulunmasının bile geri çağırılması için yeterli sebep olduğu kanaatindeyim...

...(Bölgede) Rumlara karşı açık bir faaliyet yürütüldüğü görüşündeyim. Arada bir İstanbul'da Hükümete yapılabilecek bir baskı buralardaki düzenin korunmasında etkili olabilir.

Geçen bir kaç gündən beri Laz çetelerinin faaliyetleri arttığından İngiliz askerleri onları etkisiz hale getirmede zorlanmaktadır... Bana göre, buradaki güvenliğin sağlanması ve İngiliz temsilcilerin hayatlarının korunması için yalnızca iki çözüm vardır: Ya asker sayısı artırılmalı ya da bölge tahliye edilmelidir." (FO: 371/4158: Şimşir 1992: 15-22).

Bölgedeki kontrol subaylarının tahliye veya daha fazla asker talebini değerlendiren İngiliz Hükümeti, asker sayısının artırılması yönünde karar verdi ve 6 Temmuz'da Samsun'a yeni bir askeri birlik daha çıkarıldı. Büyük bir nakliye gemisiyle getirilen ve Gurka denilen 154 Hint askeri, görünüşte yalnızca buradaki mevcut İngiliz Piyade Bölüğü'nün yerini alacaklardı. Samsundaki askeri mümessil Salter'e bunların nedeni sorulduğunda Batum'un kısmen tahliye edilmesinden ileri geldiği cevabı alınmış ve buna ilaveten şimdilik Samsun'a 1.000 kadar askerin çıkarılacağı ve askerin pavyonlar civarında çadırlara ve bir kısım eşyanın bu pavyonlara yerleştirileceği bildirilmiştir (ATASE: Kl.189, D.104, F.63). Ancak asıl amaç, bölgeyi tamamen kontrol etmek, Türk halkının toparlanmasına ve teşkilatlanmasına engel olmaktı (Eken 1995: 87).

İngilizlerin Samsun'a yeni bir kuvvet çıkarmalarını şiddetle protesto eden Mustafa Kemal Paşa, Nezaret'e gönderdiği telgrafta, İngilizlerin Batum'un kısmen tahliyesini bahane ederek Samsun'daki kuvvetlerine ilave olarak 154 Hint askeri ihraç eyledikleri ve Batum'dan 1.000 asker daha getireceklerini bildirdikleri cihetle, bu durumun katiyetle kabul edilemeyeceği, asayişin mükemmel olduğu ve sahilden dâhile hiçbir kuvvetin hareketine müsaade olunamayacağını bildirmiş, bu olay karşısında doğacak gelişmelerden kendilerinin sorumlu olmayacağını belirtmiştir (HTVD 1953: 98).

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da asayişin iyi olduğuna dair verdiği bilgiler Temmuz 1919 başında Samsun ve çevresinde inceleme yapan İngiliz kontrol subayı Ian Smith tarafından da ifade edilmekteydi. 1-13 Temmuz tarihleri arasında Samsun, Merzifon, Amasya ve Havza'da incelemelerde bulunan Ian Smith, Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'a gönderdiği raporda bölgenin durumu ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Halkın güvenliği bir ay öncesine göre daha iyi. Amasya - Sivas yolu Türk Hükümeti'nin aldığı tedbirler neticesinde güvenli bir hale gelmiş. Ancak Türkler

ve Rumlar birbiri aleyhine devamlı surette silahlanmaktadır. Buna karşılık Samsun ve Amasya'da jandarma kuvvetleri oldukça yetersiz kalmaktadır. Bu da her iki tarafta hükümete karşı güvensizliği artırıyor.

Samsun Mutasarrıfı Hamid Bey, enerjik ve idari kapasitesi yüksek birisi fakat genel olarak idari yönetim kadrolarında büyük yetersizlikler var. Birçok kazada kaymakam olmadığı gibi, hükümet tarafından herhangi bir atama emri de söz konusu değil. Şu anda 5 kaymakamlık boş bulunuyor (BOA: DH-KMS: 53-2/74).

Yunanlıların İzmir'i işgali ve sonrasında yaptıkları şeyler Türk halkını rahatsız etmekte, yerli Rumların Trabzon ve Samsun'u da içine alacak şekilde Pontus Devleti kuracakları yönünde propaganda ve tedhiş faaliyetinde bulunmaları ise Türklerin rahatsızlığını daha da artırmaktadır. Türklerin tepkisini çeken bir diğer unsur da Ermenilerin Sivas'a kadar olan yerleri istemeleridir.

Samsun'un Ortodoks piskoposunun görevden alınması çok arzu edilmektedir. Bu piskopos, Pontus Devleti için şimdilerde gerçekleştirilen propagandanın başındadır. Piskopos, bu bölgede siyasi amaçlarla kurulmuş olan Rum eşkıya örgütlerinin kontrolündedir. O, fikirlerinde oldukça katı ve hoşgörüsüzdür. Bir Helenist olarak hırslarının ve amaçlarının sınırı yoktur.

Bu kışkırtıcılar ortadan kaldırılırsa, barış şartlarının gerçekleşme ümidi ortaya çıkacaktır. Kıyı vilayetlerinin ve Sivas Vilayeti'nin sırasıyla ilhak edilmesi için kurulan Rum ve Ermeni siyasi örgütlenmeleri, bu örgütlenmelere büyük güçler tarafından verilen destek bölgedeki Türk halkı tarafından tepkisini çekmektedir.

Rum ve Ermeni birlikleri tarafından yukarıda bahsedilen vilayetlerden birinin işgal edilmesine dair herhangi bir teşebbüs, hiç şüphe yok ki Türk nüfusu tarafından genel bir isyan için işaret olacaktır.

Türkiye'nin bu bölgesinde barış ve düzenin sağlanması sorunu, lokal etkilere bağlı olmaktan çok, Paris'te Müttefik Konsey'in alacağı kararlara bağlıdır ve bu kararlar ertelendiği müddetçe Türkler ve Hıristiyanlar arasındaki ırklar arası düşmanlık duyguları asla azalmayacaktır.

...Öyle görünüyor ki bu düşmanlık olayında ilk adım, 3.000'den fazla tüfeğe sahip oldukları düşünülen Rum silahlı eşkıyaları olacaktır." (FO: 731/4158: Şimşir 1992: 52).

Yüzbaşı Perring ise 25 Temmuz 1919 tarihli raporunda Samsun ve Amasya'daki genel asayiş ve nüfus durumu ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir:

Samsun ve Amasya çevresindeki eşkıyalık üç grupta değerlendirilebilir: Bunlar; Türk milli hareketi ile herhangi bir bağı bulunmayan, Hristiyan ve Müslüman ayırmaksızın soygun ve cinayet yürüten Türk çeteleri.

İntikam duygusuyla hareket eden ve yalnızca Müslümanlara saldıran Rum çeteleri.

Ülkenin işgaline karşı durmak amacıyla Türk subaylar ve askerler tarafından kurulan ve siyasi amaç taşıyan teşkilat.

Bunlar Amasya yakınlarındaki Bel Dağı civarındadırlar ve şu andaki liderleri Süleyman İsmail ve yanındaki 600 kişidir.

Amasya ile ilgili verilen bilgilerde ise burada, 52.180 Türk, 2.444 Rum ve 8.955 Ermeni bulunduğu, kasabadaki Rumların güvenlikten şikâyetçi olmadıkları, hapisanede 80 Türk ve 2 Rum'un tutuklu bulunduğu, tehcir edilen Ermenilerden 600'ünün geri döndüğü belirtilmektedir (FO: 731/4158).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin genel asayiş durumu, demografik yapısı ile ilgili bir başka rapor da Temmuz-Ağustos 1919'da Ordu, Trabzon ve Rize'yi kapsayan bir inceleme gezisinde bulunan Yarbay Heathcots-Smith tarafından sunulmuştur. 15 Ağustos 1919'da İstanbul İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sunulan aşağıda geniş bir özeti sunulan bu raporda ayrıca Rum-Ermeni talepleri ve bölgede yürütülen yardım faaliyetleri hakkında da bilgiler verilmektedir (FO: 608/111/1461/5027/17; Şimşir 1992: 58-63).

“...Trabzon Vilayeti'ndeki şartlar genelde kıyı bölgelerindeki havayı yansıtmaktadır. Ancak Erzurum, Müdafaa-i Hukuk Örgütü'nün kontrolüne geçmiş ve merkezi hükümetten ilişkisini kesmiştir. Trabzon görünüşte hala güvenilir görünüyor ve görevliler içerlerde olan hareketi onaylamadıklarını öne sürüyorlar. Bununla birlikte, onlar delegelerin Erzurum'a gitmesine müsaade ettiler. Bu durum Erzurum hareketine teorik olarak olmaksızın katılmanın pratik bir şeklidir. Bütün vilayette ekonomik ve sosyal yaşam belirgin bir durgunluk içerisindedir. Ancak çok bol miktarda fındık ürünü vardır. Eğer yeterli güvenlik sağlanırsa bu ürün toplanabilecek ve böylece vilayete para akışı mümkün olacaktır. Ancak geçim sıkıntısının yakın zamanda düzelmesi mümkün görünmemektedir.

Trabzon, Dünya Savaşı'nda diğer kıyı vilayetlerinden çok daha fazla şiddete ve yıkıma maruz kalmıştır. Savaş sürecinde önce Müslümanlar daha sonra da Hristiyanlar buradan kaçmışlardır. Kabaca Trabzon'un 1/3'ü yıkılmış, geri kalanı da büyük ölçüde tamir edilemez durumdadır.

Giresun'da Rumlar kısmen sınır dışı edilmiş olup, yaşanan olaylarda halkın çok azı zarar görmüştür.

Ordu kasabasının ise yarısı yıkılmış, Ermeniler ve Rumların da bir kısmı sınır dışı edilmiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki genel nüfus içerisindeki Rum ve Ermeni unsuruna gelince, savaş öncesinde bölgedeki 36.024 Ermeni'nin sadece 1.854'ü tehcir edilmiştir. Bugün ise ancak 2.000 veya 3.000 Ermeni vardır. Bu rakamlar yorumsuzdur ve bugün Trabzon'da Ermeni sorunu yoktur.

Türk rakamlarının Rum nüfusu olduğundan daha az gösterdiğini ortaya koymak için Rumlar aşırı gayret gösteriyorlar. Bu bir sorun olmayabilir. Ancak Türklerin verdikleri Rum nüfus rakamlarına %20'lik bir ilave yapıldığı düşünülse bile, vilayette savaş öncesi günlerde Müslümanlar hala oldukça fazla durumdadır.

Genel olarak kabul edilen durum şöyledir: Rumlar Ermenilere göre 1/4 oranında daha fazladır; Müslümanlar da Rumlara göre 1/5 oranında daha fazladır.

Bölgede özellikle Trabzon'da Amerikalılar yardım faaliyetlerinde bulunmaya çalışıyorlar ancak bu yardımın büyük çaplı olduğu söylenemez. Onların bütün gayretleri un ithal etmek üzerinedir. Yetimhanelerinde 200 Rum ve 200 Ermeni bulunmaktadır. Barınma yerleri ve araç-gerek yetersizliğinden Müslüman çocukların toplanmasını yapamıyorlar.

Türkler de Müslüman yoksullara yardım ve bakım için küçük çapta çalışmalar yapıyorlar. Ancak vilayet nüfusunun 1/3'ü yoksulluk içerisinde. Savaş öncesi 1.140.000 olan nüfus bugünlerde ancak 700.000 civarındadır. Her kasabada sokaklardaki çöp yığınlarından tek tek mısır tanelerini toplayan kadınlar ve erkekler görülebilir. Vilayetteki mevcut tüm bu atmosfer çürümeye, perişanlığa, açlık ve korkuya yol açıyor.

Bölgenin bir kısmı savaş sürecinde Ruslar tarafından istila edildiğinden İslamlaştırılan Hristiyanların sayısı diğer bölgelerden çok daha azdır. Buna rağmen hala toplanılmayı bekleyen Ermeni kadın ve çocuk bulunduğu iddia edilmektedir. Bu arada yetimhanede toplanan 200 Ermeni'den 50'si Müslüman nüfus tarafından gönüllü olarak Hristiyanlıktan vazgeçirilmiştir.

Bölgedeki mal-mülk birkaç defa el değiştirmiştir. Rus işgaliyle Müslümanların batıya doğru göç etmesi ve Ermenilerin güneye doğru gönderilmesi, hem Rumların hem de Ermenilerin kuzeye doğru Rusya tarafına göç etmesi pratikte taşınabilir eşyaların iddia edilecek tarafını pek bırakmamıştır. Kasabadaki evlerin çoğu sahiplerine geri verilmiştir. Ancak tarlalar ve fındık bahçelerinin olduğu mülkler ise kısmen iade edilmiştir.

Trabzon Valisi'ne mülkiyetlerin geri verilmesi için komisyonlar kurulmasının gerekli olduğunu belirttim. 8 kişilik bir komisyon oluşturuldu ancak henüz hiçbir şey yapmadı. Bu nedenle Trabzon, Giresun ve Ordu'da bir Müslüman ve Hristiyan üyeden oluşan yeni komisyonlar kuruldu. Her üyenin bir yedeği bulunuyordu. Müslümanların sorununda üyeler Müslüman olmayan topluluktan ve Hristiyanların sorununda da Müslümanlardan seçilmektedir.

Bölgede zaman zaman güvenlik sorunları yaşanmaktadır. Bununla birlikte Trabzon, Giresun ve Ordu'daki hapishanelerde yargılanmayı bekleyen kimse yoktur.

Jandarmanın bütünüyle yetersiz ve az para almaktadır. 2.100 köye karşılık yalnızca 1.200 jandarma vardır. Maaşları çok az olduğundan doğal olarak bazıları eşkıyalarla ilişki içinde oluyorlar.

Trabzon ve Giresun'da birkaç Rum eşkıya grubu vardır. Bölgedeki genel durum göz önüne alındığında, Hıristiyanların herhangi bir güçlü Müslüman hareketi ile karşılaştıklarında silahlarını bırakabilecekleri tahmin edilebilir. Oysa Samsun bölgesinde; eğer ırk tartışmaları yeniden başlarsa Rumların açık bir direniş göstermeleri muhtemeldir.

Vali de köy bekçileri için yaklaşık 200 adet Martini tüfek toplanması gerektiğini ifade ediyor.

Bölgede alınacak en önemli önlem, Türk jandarması için Avrupalı subaylar tarafından reform yapılmasıdır.

Bölgede asayiş sorunları tamamen çözülsede dahi bundan böyle Rumların geri dönüşü açık bir şekilde mantık dışı ve makul olmayan bir durumdur. Bu durumun farkında olan bölgedeki bazı Rum ileri gelenleri, Batum, Sohum ve Novorosisk'teki Rus ve İtilaf yetkililerine buralardan Türkiye'ye yönelik Hristiyan göçünün durdurmalarını istemektedirler. Bununla birlikte Giresun, Trabzon ve Gümüşhane'deki Rumlar birlikte hareket ediyorlar ve Paris'teki Pontus delegelerinin etkili ve güzel konuşarak İtilaf yetkililerini "Pontus Devleti" için ikna edeceklerini düşünüyorlar. Pontus Rumlarının kendi kendilerini yönetmelerinin uzak olmadığına ve tarihsel düşman ve efendilerince ele geçirilen bölgeleri geri alacaklarına inanılıyor.

Bölgedeki gelişmeleri takip etmek ve mütarekenin uygulanışını kontrol etmek üzere şu anda Kaptan Crawford ve Teğmen Hutchinson temsilci olarak bulunmaktadır. Ayrıca telsizli bir destroyer Trabzon açıklarında tutulmaktadır. Eğer bir İngiliz taburu bu limana gönderilirse pratik olarak Kafkasya ile iletişimin anahtarı olacaktır. Ancak bu uygulamanın getireceği etkinin mükemmel olacağını kuvvetle vurgulayamıyorum.

Fransızların da Trabzon Vilayeti'nde bir temsilcisi bulunmaktadır. Çok içten ve samimi olan Fransız temsilcisi önceleri Rumların Trabzon'a göç etmelerine olumlu bakıyordu ancak daha sonra bunun bölgedeki temel sorunla bir ilgisi olmadığını anladı.

Türk görevlilerine gelince; Trabzon Valisi Galip Bey'in pratikte hiçbir etkisi yoktur. Zorlukların üstesinden gelemeyecek kadar yaşlıdır. Aslında onun İttihat ve Terakki Komitesi'ne karşı olduğunu zannediyorum. Yine o mevcut Müdafaa-i Hukuk örgütünün metotlarına da karşıdır. Ancak, öylesine zayıftır ki, kendisi kolaylıkla bir araç olarak kullanılabilir.

Yomra Müdürü ve Giresun Kaymakamı'ndan çok kötü bahsediliyor. Ordu Kaymakamı iyi görünüyor. Mustafa Korkut isminde başarılı bir şekilde eşkıyaları takip eden mükemmel bir genç jandarma subayı vardır. Vali, bölge zayıf ve güçsüz olduğu müddetçe Trabzon için daha iyi şartlarda bir değişiklik beklemiyor. Görevlileri değiştirmek demek sadece onların yerine daha kötülerini getirmek demektir. En önemli olan şey güçlü, kabiliyetli, korkusuz bir validir.

Trabzon ve Giresun'da vali ile Ordu'da ise kaymakam ve kasabanın ileri gelenleriyle birlikte birkaç defa toplantı yapmak fırsatım oldu. Onlara Hristiyanlarla dostça yaşamalarını tavsiye ettim..."

Esasında Türk milli hareketinin 1919 yazından itibaren ortak bir hedef etrafında toplanmaya ve güçlenmeye başlaması, bölgede bir asayiş ortamı sağladığı gibi, İngilizlerin burada tutunmasını da imkânsız hale getirmiştir.⁸ Nitekim İngiliz Hükümeti kısa bir süre sonra 20 Eylül 1919'da bölgeyi tahliye etme kararı almıştır (Şimşir 1992: 182). Yüzbaşı Salter, hükümetinin kararına binaen Samsun Mutasarrıfı Hamid Bey'in makamına gelerek; "Samsun'da asayişin büyük ölçüde düzeldiğini, bundan sonra önemli bir olay çıkmasının muhtemel olmadığını, bu yüzden de İngiliz askerlerinin Samsun'da kalmasına gerek bulunmadığını bu kanaatine kendisi de katılırsa askerlerin geri alınmasını İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe teklif edeceğini" söylemiştir (ATASE: İSH, K.95, G.85, B.85-1).

Ancak İngilizlerin Samsun'dan çekilme kararı Pontusçu Rumları endişelendirdi. İngiliz Yüksek Komiserliği'nin 27 Eylül 1919 tarihli raporuna göre; Samsun, Amasya ve Sinop Başpiskoposu Germanos ve Samsunlu 2 Rum tüccardan oluşan bir heyet, 25 Eylül'de Patrikhane'nin aldığı bir kararla Yüksek Komisyon'u ziyaret etmiş ve Samsun'un boşaltılması ile ilgili kararın yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir. Rum heyeti, İngilizlerin Rumlar için büyük bir umut olduğunu, dolayısıyla şimdi Samsun'un tahliye edilmesinin bölgedeki Rumların Türklerin insafına bırakılması anlamına geleceğini ve bunun bir anlamda ihanet olacağını ileri sürmüşlerdir.⁹ Yüksek Komiserin raporuna göre, Germanos, Türklere karşı intikam hırsıyla yanıp tutuşan Rumlar için bu kararın kabul edilemeyeceğini belirtmiş ve eylemlerine devam edeceklerini ifade etmiştir (FO: 371/4159/1759).

İngiliz Yüksek Komiserliği, Samsun'dan çekilme kararına katılmamakla beraber, Rum Heyeti'nin iddialarını da abartılı bulmaktadır. İngiliz Yüksek Komiserliği, bölgedeki kontrol subaylarından Yüzbaşı Perring ve Yüzbaşı Salter'in verdiği bilgilere dayanarak hazırladığı raporda; Hristiyanların gereksiz yere korkuya kapıldıkları, bölgede güvenliğin iyi olduğu, Mustafa Kemal'in bu hususta sıkı emirler yayınladığı ifade edilmekteydi (FO: 371/4159/1759).¹⁰

İngilizler Samsun'dan çekilmekle beraber bölgeyi kaderine de terk etmek istemediler. Doğu Karadeniz'in Trabzon'dan Giresun'a kadar olan kısmının Ermenilere bırakılması ya da Rumlarla Ermenilerin ortak bir federasyon altında birleşmesi yönünde faaliyetlerini sürdürdüler. ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen ve 23 Nisan 1919 ile 25 Ocak 1920 tarihleri arasındaki yazışmaları kapsayan 21 belgeden oluşan bir raporda; Yunanistan'ın Karadeniz ve Kafkasya'ya yönelik askeri ve siyasi eylemleri, Ermenilerle işbirliği görüntüsü altında onları kendi çıkarlarına kullanma girişimleri, bölgede girişeceği hemen her türlü eylem için Anadolu kıyılarından Kırım sahillerine ve Güney Kafkasya'ya kadar uzanan Rum azınlıklara yönelik ajitasyon faaliyetleri, bu faaliyetlere İngiliz Hükümeti'nin desteğini ve Türk milli

hareketinin Bolşevikler başta olmak üzere doğu ülkeleri ile bağlantısını kesme planları gibi konular hakkında şu bilgi ve değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“...Yunanistan, Pontusçu Rumlarına yönelik yoğun bir ajitasyonda bulunmaya başlamıştır. Mayıs 1919’da İzmir’in işgalinden sonra zayıflayan bu durum Türk milli hareketinin güçlenmesi ile birlikte önemli ölçüde kontrol altına alındı. Ancak Ankara’da kurulan Türk Milli Hükümeti’ne karşı İngiliz-Yunan saldırısının başarısızlığa uğraması üzerine tekrar ortaya çıktı. Hatta bu günlerde Batum’da bir Yunan-Pontus Konferansı’nın düzenlenmesinden bahsedilmektedir. Esasında Yunanlıların Pontus Rumlarına yönelik ajitasyon faaliyetleri çok daha öncelere gitmektedir ve bu hususta şüphe götürmez deliller mevcuttur.

Yunan Hükümeti, Karadeniz Bölgesi’ndeki Türk nüfusun Rum nüfusundan çok daha fazla olduğunu bilmesine rağmen, tıpkı İzmir’deki gibi bir sonuç elde etmek için büyük çaba harcamaktadır ve Yunan birliklerini göndermek suretiyle Rusya Ermenilerini kontrol etmek gibi bir plana yoğunlaşmışlardır. Burada amaç, Kafkasya’da ve Karadeniz Bölgesi’nde bir Rum-Ermeni Cumhuriyeti oluşturmaktır. Tabii kurulacak bu devlet Yunanistan’ın kontrolünde olacaktır.

Bu amaca ulaşmak için uygulanan politikalar hiç kimsenin hatırına getiremeyeceği türdendir. Bunlara açıkça yapılan ikiyüzlü bir politika, hem Ermeniler hem de Türklerle aldatıcı ittifaklar ve her iki tarafta oynanan genel bir politika gibi uygulamalar dâhildi.

Venezelos tarafından yönlendirilen bu politikalar aşağıda kronolojik sırayla ele alınmaktadır. Buna göre;

25 Nisan 1919’da Venezelos, Paris’ten Atina’daki Dışişleri Bakanı’na aşağıdaki telgrafi gönderdi:

Samsun ve Trabzon’daki vekiller Pontus Rumları tarafından küçük bir askeri kuvvet oluşturulması organizasyonunda onlara yardım etmemizi istiyorlar. Bu askeri kuvvet gelecekte kurulacak bir ordunun çekirdeği ve özü olarak hizmet verecek, ayrı ve bağımsız bir politik hayata yönelik kendi milli haklarının daha iyi savunulmasını sağlayacaktır. Onlar; Pontus Rumlarının gerekli olan parayı temin edeceklerini bildiriyorlar ve her şeyden önce eğitmenler istiyorlar.

Gerekli yardım acilen sağlanmalıdır. Bu organizasyon için en uygun subayın Katheriotis olduğunu düşünüyorum. Eğer Katheriotis Bükreş’teki Askeri Ateşe görevinden ayrılırsa onu çağırmanızı istiyorum. Kendisine yardımcı olarak 20 subay verilmesi gerekir. Ve bu subayların Pontus Rumları arasından seçilmesinin daha uygun olacağı kanaatindeyim.

Daha sonra tabura dönüştürülecek olan bir bölük oluşturulmak üzere çalışmalara başlanacaktır. Bu ilk organizasyon çok uzun sürmeyecektir. Eğer Albay Katheriotis bu görevi kabul ederse vakit geçirmeksizin İstanbul’a gelmeli ve hem Mr. Conellopulas ile hem de şehirdeki Pontus Rumları ile ihtiyaçları temin etmek için bir görüşme yapmalıdır. Bundan sonra da yardımcılarını almak için

Atina'ya geri dönmelidir ve daha sonra da Pontus'a gitmelidir. Bu faaliyet çok gizli yürütüleceğinden bölgeye önce eğitimler gönderilecektir. Böylece Barış Konferansı Türkiye ile ilgili kararları alıncaya kadar herhangi bir politik tehlikeye karşı korunmuş olacaktır.

Bu hususu basına sızdırmayın ve mümkün olduğu kadar gizli tutun. Pontus bölgesine gönderilecek Yunanlı subayların ve oradaki Rum görevlilerinin ücretleri tarafımızdan ödenecektir. Bu görevlilere ayrıca bölgedeki Rum halkından herhangi bir ücret talep edilmeyecektir. Pontus Rumlarının askeri organizasyonu için maddi-manevi her türlü desteği vermede tereddüt etmeyeceğimiz çok iyi bilinmelidir. Fakat Pontus Rumlarının da mücadelelerini daha da yükseltmek için çok çalışmaları gerekmektedir.

Venizelos'un bu talimatından da anlaşılacağı üzere, Karadeniz kıyısının bir oldubitti ve emrivaki ile Barış Konferansı'na sunulmasıyla aslında bölgenin Yunan askeri kontrolüne geçirilmesi amaçlanmaktadır.”

Bristol'un raporuna göre, Albay Katheriotis kendisine teklif edilen Pontus görevini kabul etmekle beraber, Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği ve konuyla ilgili düşüncelerini içeren telgrafında; Karadeniz Bölgesi'nde Müslüman nüfus Rum nüfusundan çok daha fazla olduğundan bölgeye yönelik herhangi bir askeri hareket öncesinde gerekli görülen en önemli hususun güvenliği sağlamak olduğunu, bu nedenle küçük de olsa bir Fransız ya da İngiliz birliğinin Trabzon ve Samsun'da bulundurulmasının mecburiyet arzettiğini belirtti. Albay Katheriotis telgrafında, asker, silah ve cephane konusunda resmi bir gücün yardımı olmaksızın bölgede bir hareketin organizasyonunu gerçekleştirmenin mümkün olmadığını da ifade etti.

Mark Bristol'un raporunda Kars'taki Rum ve Ermeniler arasında da bir ittifak girişiminden bahsedilmektedir. Ancak yine aynı rapora göre bu girişim pek başarılı olacağına benzemiyordu. Zira buradaki Rum entrikalarından sorumlu Albay Palemarchakis'in bildirdiğine göre Kars'taki Rumlar Türklere çok Ermenilerden nefret etmekteydiler. Bununla beraber, Palemarchakis'in yoğun faaliyetleri sonucunda Rum-Ermeni işbirliğinde azda olsa ilerleme sağlandığı ve Rum grupların yardımlarını Ermenilerin kabul ettiği belirtilmektedir. Nitekim Tiflis'teki Yunan siyasi subayı Stavridakis, 24 Eylül 1919'da Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Kars'taki Rumlarla Ermeniler arasındaki görüşmelerde geline noktanın memnurluk duyduğunu ifade etmekteydi.

Kars'taki Rum-Ermeni ittifakı Yunan generali Michel Anasis'in telgrafında da yer almaktadır. General Anasis, Stavridakis aracılığıyla Yunan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta, Kars bölgesindeki Rum nüfusunun pek de sağlam olmayan istatistiklere göre 30-35.000 olduğunu ifade etmekte, Kürt saldırılarına karşı köylerini korumak için Rum silahlı grupların organizasyonundan bahsetmektedir. General Anasis, bir süre sonra Türklere karşı Ermenilerle birlikte çalışacak bir Rum askeri gücünün oluşturulduğunu da açıklamaktadır.

Amiral Bristol'un belirttiğine göre, Albay Paleomarchakis 6 Kasım 1919'da Yunan Dışişleri Bakanlığı'na Kars Rumlarının korkularını ve hoşnutsuzluğunu gidermek için yaptığı çalışmaları içeren bir dosya gönderdi. Dosyada özet olarak; Yunanistan Hükümeti Kars Rumlarını Karadeniz Bölgesinde asker ve görevli olarak kullanmak istediğinden onların göç etmemesi için çalıştığını, Türklerin Rumlara yönelik bir saldırı da bulunması halinde onların ailelerine yardım için garanti verdiğini, böylece Kars Rumlarının Yunan Hükümeti tarafından silâh altına alınabileceğini ancak ciddi yardım olmaksızın yapılacak bir seferberliğin başarısız olacağı belirtilmekteydi. Ermenistan Rum Konseyi Başkanı Manoussou'nun konuyla ilgili benzer bir raporu da Yunanistan'ın bu faaliyetlerini doğrulamaktadır.

Yunanistan Sosyal Yardım Bakanlığı'ndan Kopzantzakis'in 10 Kasım 1919'da Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda ise Kars'taki Rumlarla ilgili şu bilgilere yer verilmekteydi:

“Kars'taki Rumları Karadeniz Bölgesi'ne yerleştirmek ve kullanmak, onlar oraya gitmek istemedikleri için başarılı olamaz. Onlar, böyle bir uygulamaya karşı derin bir antipati ve nedeni açıklanmamış bir korku duymaktadırlar. Onlar kendi dillerini unutmuşlar sadece Rusça ve Türkçe konuşuyorlar. Gelenek ve görenekleri de Ruslaşmıştır.”

Amiral Bristol, Kopzantzakis'in bu değerlendirmesini bir itiraf olarak nitelemekte ve Yunanistan'ın daha sonra Kafkasya'daki Rumları 1920'de İzmir'de ve Trakya'da kullandığı sırada büyük firarlarla karşılaşacağını belirtmektedir.

Mark Bristol'un raporunda, Yunan Hükümeti'nin Pontus Rum Devleti'nin kurulmasını sağlamak için sadece Karadeniz ve Kafkasya Rumlarını hesaba katmadığını, aynı zamanda Pontus olarak kabul ettiği Kırım ve Güney Rusya'nın Rumlarını da hesaba kattığı, ancak bu coğrafyadan hayal kırıcı bir cevap aldığını belirtmektedir. Nitekim Güney Rusya, Kafkasya ve Karadeniz'deki Rumları Kurtarma Misyonu Başkanı M. Zervas 15 Ekim 1919'da Yunanistan Dışişleri Bakanı'na gönderdiği bir telgrafta, özellikle Kırım Rumları arasında Yunan milli duygusunun canlanması için çalıştıklarını, Pontus Rumlarının Türk hâkimiyetinden kurtarılması için onların yardımını istediklerini ancak olumlu sonuç alamadıklarını çünkü buradaki Rumlarda milli duygunun çok zayıf olduğunu bildirmektedir.

Bristol'un belirttiğine göre M. Zervas adı geçen bölgedeki Rum halkı arasında bir plebisit yaptırmış ve kendileri açısından hayret verici bir sonuç ortaya çıkmıştı. Zira Güney Rusya Rumları kendilerini Ruslara daha yakın gördükleri gibi, Atina Rumlarına duydukları nefret Türklerin duyduğu nefretten daha fazla idi.

Amiral Bristol'un belirttiğine göre, Yunanistan için pek de olumlu olmayan bu tablo Kasım 1919 sonunda Rum ve Ermeni işbirliğine İngilizlerin destek vereceği gündeme gelince yerini yeni entrikalara bıraktı. Stavridakis'in 25 Kasım 1919'da Tiflis'ten Yunan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği rapora bakılacak olursa Yunanistan son zamanlarda Kafkasya politikasında büyük bir aşama kaydetmişti. Çünkü Yunanistan şimdi sadece yerel Rum çetelerini teşvik ve

tahrik etmekle kalmıyor, aynı zamanda kafasında büyük bir askeri hareketi de tasavvur ediyordu. Stavridakis'in raporunda ayrıca Trabzon Metropoliti Hrisantos ile Albay Katheriotis'un iki gün süren bir görüşme neticesinde Karadeniz ve Kafkasya'da askeri bir organizasyonun programını birlikte gerçekleştirmek için karar aldıkları da bildirilmektedir. Stavridakis, bu organizasyon işine başlamak için gerekli araç ve gereçlerin Katheriotis tarafından temin edileceğini ümit etmekte ve bunu iki gelişmeye bağlamaktadır. Bunlar; Yunan ordusunun Kafkasya'ya gelmesi durumunda ve organizasyonun hali hazırda bölgede Rum unsurların bulunduğu düşünülecek yapılması gerektiği durumunda.

Stavridakis, bu planlar gerçekleştiği takdirde gittikçe kötüleşen coğrafyada Yunanistan'ın Anadolu'nun yeni sahibi olabileceğini ifade etmekte ve şu değerlendirmelerde bulunmaktaydı; Anadolu, bir efendisi olmadığı zamanlarda Rusya tarafından bölündü ve alt üst edildi. Şimdi ise bölgede tek askeri güç Yunanistan'dır ve Yunanistan'a Anadolu'yu ısırmak için bulunamaz bir fırsat doğmuştur. Bu nedenle Pontus planının altında daha büyük bir amaç yatmalıdır. Bu amaç İzmir'in işgaline paralel olarak Anadolu'ya ve aynı zamanda Türk milliyetçiliğine karşı Kafkasya'yı kontrol etmek olmalıdır. Böylece Türk milliyetçi hareketinin çevrelerindeki diğer Türk ve Müslüman topluluklarla ilişkileri önlenecek, hatta bu topluluklar Yunanistan tarafına çekilebilecektir. Bu metot Yunanistan'ın genel menfaatlerine uygun olduğu gibi Pontus Rumlarının özgürlüğünü de sağlayacaktır.

Amiral Bristol'a göre Stavridakis, Türklerin şüphesini uyandırmadan bu isyan ve ayaklanma hareketini nasıl organize edeceğini Trabzon Metropoliti ile müzakere etmiştir.

Stavridakis raporunda, Kafkasya Ermenileri hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Amiral Bristol'a göre, Stavridakis'in Ermenilerle ilgili değerlendirmeleri tam bir açgözlülük ve kurnazlık göstergesidir. Stavridakis'e göre, (Rumlara verilen) malzeme ve subaylar müttefikler olarak Ermenilere teklif edilen yardımlar şeklinde düşünülmelidir.

Amiral Bristol'a göre, İngiliz-Yunan kuvvetleri arasındaki organizasyon aslında Mustafa Kemal'e karşı İzmir'den ilerleyen kuvvetin daha sonra askeri ittifaka dönüşeceğinin açık bir göstergesidir. Ancak böyle bir ittifak daha önce Batı Anadolu'da büyük karışıklıklara, düzensizliklere ve acılara sebep olduğundan bu meselede İngiliz tarafının tutumunu şimdilik kestirmek mümkün değildir. Bununla beraber aralarında bir anlayış birliği olduğu anlaşılmaktadır.

Böyle bir anlayışın gerçek kanıtı şu iki belge ile ortaya çıkmaktadır:

Bunlardan birincisi Rum-Ermeni Anlaşma Taslağını hazırlayan Kafkasya'daki Yunan siyasi subayı Stavridakis tarafından 28 Kasım 1919'da Atina'ya gönderilen ve Yunan askeri birliklerinin Gürcistan kıyılarına çıkarılmasını içeren belgeydi. Belgede şunlar belirtilmekteydi:

Hazırlanan askeri birliklerin bölgeye nakledilmesi çok gizli olacaktır. Bu da İngilizlerin gizlice izlemesini önlemek için Batum'da değil, Gürcistan'ın Poti Limanı'nda hafta da bir gemi seferi düzenlemek suretiyle yapılacaktır. Hatta Gürcü Hükümeti ile anlaşarak Poti'nin Yunan destroyerleri tarafından korunan küçük bir deniz üssü olması teklif edilecektir.

Başlangıçta çok gizli tutulan bu plan çok geçmeden Yunanlılar tarafından İngilizlere açıklandı. Zira silahların, cephanenin, dağ topraklarının gönderilmesi çok iyi bir organizasyon gerektirmektedir ve böyle bir organizasyon ancak İngilizlerle Rumlar arasında bir uzlaşma ile gerçekleştirilebilirdi. Bu planın bir parçası olarak bölgeye gönderilecek subayların ve askeri malzemelerin nakliyesini temize çıkarmak ve örtbas etmek için Batum'da ve Kars'ta birer Kızıl Haç şubesi oluşturulmaya karar verilmiştir.

Yunan-İngiliz işbirliğini ortaya koyan ikinci belge ise, İstanbul'daki Yunan temsilcilerinden Conellopulos'un Ocak 1920'de Tiflis'e gönderilen Mr. Poppas'a verdiği bir momerandumdu. Bu momerandumda, Poppas'ın hareketinden önce Conellopulos ile İngiliz General Milne arasında Karadeniz Bölgesi'nin ve Kafkasya'nın geleceği hakkında bir görüşme yapıldığına değinilmekte ve şunlar ifade edilmektedir:

“Tiflis'teki İngiliz Komisyonu üyesi Wordrop ile General Milne arasındaki anlaşmazlığı önemsemeyin. Neticede Wordrop bizim General Milne'e verdiğimiz deklarasyonu bilmemelidir. Sadece Pontus ordusunun takviye ve kuvvetlendirilmesi istenmesi durumunda biz Wordrop ile konuşabiliriz. Aksi takdirde genel bir durum hariç Wordrop herhangi bir şekilde bilgilendirilmeyecektir.”

Bristol'un da belirttiği gibi bu iki belge, Kafkasya'ya Yunan birliklerinin yerleştirilmesi hususunda belli noktalarda İngiliz-Yunan işbirliğinin sağlandığını ortaya koymaktadır.

Yine Ermenistan'daki Rum Konseyi Başkanı Manousso tarafından yazılan bir rapora göre; Bogos Nubar Paşa ile Venizelos Paris Barış Konferansı Heyeti'nden Mustafa Kemal liderliğindeki Türk Milli Hareketini ortadan kaldırmak için Ermenistan'a askeri birlik gönderme yetkisini almak istiyorlardı. Manousso'nun bildirdiğine göre bu birlik daha sonra Bayburt üzerinden Karadeniz kıyısına gönderilecekti.

Gönderilecek bu Pontus Rum askeri kuvvetinin İngiltere'nin emrine verilmesi planlanmaktaydı. Böylece tamamıyla Yunan emeline yardım etmeyi arzu eden bir Anglo-Hellene ordusu kurulabilir ve bu ordu, İngilizlerin Karadeniz Ordusu Komutanı'nın işaret ettiği gibi Kafkasya Bölgesi'nde Ponto-Armenia Cumhuriyeti'nin stratejik savunmasını yapabilirdi.

Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'un verdiği bilgilere göre, Venizelos'un bu entrikası 9 ay içersinde Transkafkasya'yı da içine alacak şekilde

genişledi. İngilizlerin desteğini almak için de Rum-Ermeni Konfederasyonu şekline dönüştü ve Ocak 1920’de Tiflis’te Ponto-Armenian Konfederasyonu’nun temelini atan bir anlaşma imzalandı (NARA: 363/3/ 767-68 / 66).

Bu anlaşmaya göre;

1. Trabzon Vilayeti (Karahisar Kazası, Samsun, Amasya ve Sinop Kazaları) Ermenistan’la bir ‘Ponto-Armenian Confederation’ oluşturacaktır.

2. Her bir devlet ayrı ayrı tam bir otonomiye, ayrı bir parlamentoya ve yasama kuruluna sahip olacaktır ve ayrı bakanlıkları ile düzenli bir ordusu olacaktır.

3. Ancak barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da silahlı birim tek bir komutan ve tek bir bakan tarafından yönetilecektir.

4. Dış politika, her bir cumhuriyet kendisini ilgilendiren anlaşma ve görüşmelerde özel bir temsilci görevlendirme hakkına sahip olacaktır.

5. Ticaret, sanayi, gümrükler ile para, posta, telgraf ve iletişim araçları bir bütün olacaktır.

6. Dini, Eğitim ve jandarma ile ilgili konularda her cumhuriyet özerklik uygulayacaktır

7. Konfederasyonun genel sorunları için aralarındaki düzenlemelerden sorumlu olacak iki devletin temsilcilerinden oluşan bir yüksek komisyon kurulacaktır.

8. İki halkın bağımsızlığı ile ilgili genel talepleri sunmak için Barış Konferansı’na Ermeni ve Rum delegeler seçilecektir.

Amiral Bristol, raporunun sonunda bu anlaşma ile ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır:

“Böyle bir organizasyonda belirleyici unsurun kim - Ermenistan mı yoksa Yunanistan mı - olacağını anlamak oldukça kolaydır, düzenli bir hükümete ve orduya sahip olan Yunanistan tabii ki. Bütün bunların ötesinde Yunanistan İngiltere’nin himayesinde ve Amerika’daki akıllı propaganda ile sempati sahibidir. Ermenistan ise dağınık bir ırk, bir devlet değil, örgütlü değil, iflas etmiş, açlık çeken, gizli toplulukların bencil entrikaları ve ayrılıkları ile dağılmış ve yarı Bolşevik devlet görünümü arz etmektedir.”¹¹

Ermeni devleti yaratma veya Rum-Ermeni federasyonu oluşturma çalışmaları yürütülürken aynı zamanda Karadeniz Bölgesi’ne yönelik Rum-Ermeni göçü ve çete faaliyetleri de devam etmekteydi.¹² Bu faaliyetlere karşı TBMM Hükümeti’nin aldığı tedbirler¹³ ise İstanbul Fener Rum Patrikhanesi’nin ve metropolitlerin batılı hükümetler ve kamuoyları nezdinde propaganda da bulunmaları¹⁴ sonucu sert bir şekilde eleştirilmiş, bölgedeki İngiliz ve ABD

Yüksek Komiserleri de gelişmeleri, yine Rum propagandasıyla¹⁵ hükümetlerine rapor etmişlerdir.

ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol, 2 Haziran 1921’de ABD Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği raporda bölgedeki gelişmeler ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“...Birkaç gün içerisinde Samsun bölgesinde Türklerin Osmanlı Rumlarını imha etmek için bir girişimde bulunacakları muhtemel görünüyor. Eğer bu gerçekleşirse ülkenin iyi bilinen geleneklerine göre bu durumun bazı açıklamaları olacaktır. Inter Allied Commission İzmit Körfezi’nde kıyıları ziyaret etmiş ve bölgede Türklere karşı Yunan-Rum canavarlık ve iğrençliklerini rapor ederek; buradaki kıyı kasabalarından Türkleri çıkarmak için Yunanlıların yaptıklarını delilleriyle ortaya çıkarmıştır. Buradan gelen haberler ve güvenilir raporlara göre yaklaşık 2 bin sivil Türk öldürülmüş ve yaklaşık 40 köy tahrip edilip, yıkılmıştır. Bu zalimlikler hem Yunan düzenli kuvvetleri hem de başıbozuk Rum eşkıyaları tarafından yapılmıştır. Hiç kuşkusuz bu haberler Samsun’a ve diğer milliyetçi bölgelere hemen ulaşmış ve muhtemelen şimdi Türklerin bir misillemesi olacaktır.

Daha önceki telgraflarımda rapor edildiği üzere Rumların kendi nüfuslarının çoğunluk olmadığını kabul ettikleri Pontus’ta, ateşkesten bu yana hem Osmanlı Rumları hem de Hellenic Rumlar Türk yetkililerine karşı isyan ve ayaklanma içerisindedirler. Ayrıca bu kampanya Venizelos dahil Yunan resmi görevlileri tarafından desteklenmektedir. Şu anda Ankara’da en uzlaşmaz liderler iktidarda olduğu için yeni bir Türk-Yunan savaşının patlak vermesi muhtemeldir.

Komutamdaki Deniz Kuvvetlerine ait gemiler sadece Amerikan menfaatlerini korumak için değil; aynı zamanda Rum nüfusa karşı Türk operasyonlarını önlemek için eğer mümkünse kullanılacaktır. İzmit bölgesinde Türk sivil nüfusa karşı Yunan birliklerinin yaptığı mezalim ve kötülüklerle ilgili güvenilir kaynaklardan alınan raporlar mucibince ben gelecekte böyle benzeri bir kötülük ve zulmün önlenmesi için Yunan Hükümeti’ne temsilciler gönderilmesini öneriyorum...” (NARA: 363/3 / 767-68/98).

Amiral Bristol, 8 Haziran 1921 tarihli raporunda ise; Samsun’daki Amerikan destroyer komutanın verdiği bilgilerden hareketle bölgedeki durumun kötüye gittiğini ileri sürmektedir. Rapora göre; “...Birçok Osmanlı Rum’u ve ileri gelen aileleri kadınları ve çocuklarını da alarak 5 gün içerisinde iç bölgelere gitmek için hazırlanmaları yönünde polis tarafından bilgilendirildiler. Her aile geldikleri kasabalara gönderilecekti. Samsun’daki Amerikalılar bölgedeki Osmanlı Rumlarının aşırı panik içerisinde olmalarından dolayı durumu çok ciddi olarak değerlendiriyorlar. Rum delegasyonu Türk yetkililerden bütün sahip olduklarını bırakarak ve asla geri dönmemeye söz vermek kaydıyla bir gemi kiralamalarına müsaade etmeleri yönünde Amerikan komutanın aracılık etmesini sağlamaya çalıştı. Bu arabuluculuk isteği reddedildi.

Türkler, savaşı Rumların saldırı ihtimali nedeniyle durumu böyle değerlendiriyorlar ve böyle bir durumda yerel Rumların ihanetinden korkuyorlar.

Yunanlılar, geçenlerde 1 savaş gemisi ve 1 destroyeri İstanbul'dan Karadeniz'e gönderdiler. Amerikalıları korumak için Samsun'da 2 destroyerim vardır." (NARA: 363/3/ 767-68/103).

Amiral Bristol, 18 ve 19 Haziran 1921 tarihli raporlarında da; Ankara Hükümeti'nin Samsun'daki kadın, çocuk ve yaşlı yaklaşık 15.000 Rum'un iç bölgelere gönderildiğini - Eli silah tutan bütün erkekler daha önce gönderilmişti - haber alındığına göre bunların bir kısmının yolda öldüğünü, bu uygulamanın durdurulması için Mustafa Kemal'e protesto telgrafi gönderdiğini belirtmekte ve gittikçe kötüleşen bu duruma bir son vermek için Müttefiklerin Ankara'ya baskı yapmalarını önermekteydi (NARA: 363/3/767-68/108-123).

Amerikan Yüksek Komiseri, Müttefiklere Ankara'ya daha fazla baskı yapmalarını tavsiye ettiği yukarıdaki telgraftan yaklaşık 10 gün sonra gönderdiği telgrafta bu kez Yunan donanmasının Karadeniz sahillerini bombaladığını duyurmakta ve 9 Haziran 1921'de Samsun'daki Amerikan Deniz subaylarından aldığı şu bilgileri vermektedir:

"...Dün öğleden sonra saat 1'de Kılıkış (Yunan Kruvazörü) ve bir Yunan Destroyeri İnebolu'ya geldi. Karaya çıkanlar kasabanın sivil halkına sekiz saatlik bir süre verdiler ve bütün silahların toplanmasını talep ettiler. Kasaba halkı bunu reddetti. Bunun üzerine gemiden ateş açıldı. Bombardıman iki saatli ara ile iki aşamada gerçekleştirildi. Birinci aşamada 20 atış, ikincide 30 olmak üzere 50 bombalama yapıldı.¹⁶ Banka ve birkaç göze çarpan bina yıkıldı. Türklerin anlatmasına göre çok fazla kayıp olmadı... Türk-Yunan çatışmasında tarafsız bölge olarak anlaşılan Karadeniz'e nasıl oluyor da müttefikler Yunanlıların Boğaziçi yoluyla savaş gemilerini getirmelerine müsaade ederek destek veriyorlardı? Üç hafta önceki tarafsızlık deklarasyonu şartlarını hatırlayacak olursak; Yunan gemileri Bostancık hattının kuzeyine gitmeyeceklerdi. Ancak Atina'nın itirazı nedeniyle bu şart asla ilan edilmedi..." (NARA: 363/3 /767-68/124).¹⁷

Amiral Bristol 28 Haziran 1921 tarihli bu raporunda aynı zamanda Rumların sınır dışı edilmelerinin bölgedeki Amerikan tütün şirketleri, işçilerini kaybettikleri için bu sürgünlerden zarar gördüğü üzerinde de durmaktadır (NARA: 363/3 767-68/124).

Samsun ve çevresindeki gelişmeleri bölgedeki ABD deniz subayları ve Rumlardan gelen telgraflara dayanarak takip etmeye devam eden Amiral Bristol, 25 Temmuz 1921 tarihli raporunda şu değerlendirmelerde bulunmaktaydı:

"...Samsun'daki mevcut şartlar altında çok sayıda kadın ve çocuğun sürgün edilmesinin onları sıkıntıya sokacağı anlaşılmaktadır. Bu sürgünü durdurmaya çalışmak için insanlık adına acele önlem alma... Hatta doğrudan

doğruya bizim üzerimize düşen bir sorumluluk olduğunu düşündüm.” (NARA: 363/3/767-68/138).

Bununla beraber Bristol aynı raporunda, Ankara Hükümeti'nin böyle bir uygulamaya gitmesinde Rumların ve Yunanlıların Türklere yaptıkları zalimliklerin neden olduğunu da belirtmiştir.¹⁸

İtilaf Yüksek Komiserleri, TBMM Hükümeti'ne de birer nota göndererek Rumların göçe tabi tutulmalarını ve yargılanmalarını protesto etmişler (FO: 286/833/186) ve uygulamanın bir an önce sonlandırılmasını istemişlerdir (FO: 286/833/1167/150/22; NARA: 363/3/767-68/98).

TBMM Hükümeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından İtilaf Devletleri'ne verilen cevabi notada ise; Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Yunanistan'ın Karadeniz Bölgesi'nde bir Rum devleti kurmak için birçok siyasi ve askerî teşkilatlar kurdukları, bunların birçok Müslüman'ın katliamına neden oldukları, Türk ordusunun batıda Yunan ordusuyla mücadelesi başladığı anda Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontusçu Rumların da isyan çıkarak onları arkadan vurmaya hazırladığı belirtilmiş, bu olayların önüne geçilmesi bazı askerî ve idari tedbirler alındığı, bu tedbirlerin uygulanması esnasında masum halka zarar gelmemesi için azami gayret sarf edildiği, yalnızca sahil halkından olup Rum çetelerine yataklık edenlerin iç kısımlara gönderildiği,¹⁹ yine yalnızca asayiş bozuların takip edildiği ve yargılandığı, bu uygulamalar sırasında Müslüman-Hıristiyan ayrımı yapılmadığı bildirilmiştir (FO: 286/833/186; NARA: 363/3/767-68/141; Pontus Meselesi 1338: 415-419). Notada ayrıca Yunan ordusunun işgal ettiği topraklardaki insanlık dışı uygulamalarına son vermesi ve Yunan Hükümeti'nin Türk halkının onurlu yaşama hakkına saygı göstermesi için Müttefik Yüksek Komiserlerine çağrıda bulunulmuş, Rumlar tarafından öldürülen Türk çocuklarını ve kadınlarını koruyacak herkese minnettar olunacağı da ifade edilmiştir (FO: 286/833/186; NARA: 363/3/767-68/141).

SONUÇ

Yukarıdaki raporlardan anlaşılacağı üzere İngiliz ve ABD Yüksek Komiserleri veya Karadeniz Bölgesi'nde görevli kontrol subayları bu bölgedeki Rum-Ermeni sorununa genelde ön yargılı yaklaşmışlar, ya bölgedeki Rum-Ermeni çete mensuplarından ve din adamlarından dinledikleri, ona göre rapor düzenledikleri ya da Amerikan misyonerlerinden Mr. Getchell de olduğu gibi bölgedeki yabancı misyonlardan aldıkları raporlara göre kendi raporlarını oluşturmuşlardır. Bölgede asayişin bozuk olduğu Hristiyanların can ve mal güvenliklerinin olmadığı, Hristiyanlara yönelik faaliyetlerde Mustafa Kemal Paşa'nın büyük rol oynadığı şeklinde haberlerin yer aldığı raporlar buna örnek gösterilebilir.

Yine raporlarda görüldüğü üzere Pontusçu Rumlar ve Ermeniler sürekli ezilmiş, katledilmiş, hayatta kalma ümitlerini Avrupa'ya bağlamış gibi bir görüntü vermişler, tam bir felaket tellallığı politikası izlemişlerdir.

Bununla beraber bölgenin gerçek durumunu gösteren araştırmaya ve gözleme dayanan raporlarda vardır. Yukarıda da görüldüğü üzere bu raporlarda, az sayıdaki Rum-Ermeni nüfusuna rağmen bölgedeki olaylara siyasi amaç peşinde koşan, Hristiyan din adamlarının ve çetelerin sebebiyet verdiği görülmektedir. Nitekim Temmuz 1919 başında Samsun ve çevresinde inceleme yapan İngiliz kontrol subayı Ian Smith, Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'a gönderdiği raporda, Samsun'un Ortodoks piskoposunun görevden alınması önermekte ve şöyle demektedir: "... Bu piskopos, Pontus Devleti için şimdilerde gerçekleştirilen propagandanın başındadır. Piskopos, bu bölgede siyasi amaçlarla kurulmuş olan Rum eşkiya örgütlerinin kontrolündedir. O, fikirlerinde oldukça katı ve hoşgörüsüzdür. Bir Helenist olarak hırslarının ve amaçlarının sınırı yoktur..."

Yine yukarıdaki raporlar incelendiğinde özellikle İngiltere ve Yunanistan'ın bölgedeki karışıklıklarda büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bölgeye Rum-Ermeni göçmen taşımalarına bizzat katılma, TBMM Hükümeti'nin aldığı tedbirleri engelleme çabaları, yerel idareciler üzerinde kurulan baskılar, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Rum ve Ermeni unsurlardan oluşan bir konfederasyon kurma girişimleri belirtilen devletlerin Karadeniz Bölgesi'ne yönelik askeri ve siyasi eylemlerinden yalnızca bir kaçını oluşturmaktadır.

Aynı zamanda yukarıdaki raporlar, Yunanistan'ın Akdeniz'den Karadeniz'e uzanan emperyalist düşüncesinin en somut belgelerini ortaya koymaktadır. Rumca konuşulan her coğrafyayı ve herkesi Megali İdea etrafında bir araya getirmeye çalışan Yunanistan, başta Rusya ve Kafkasya olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan çok sayıda Ortodoks Hristiyanı gemilerle Türkiye'ye taşımış, onlara yeni vaatlerde bulunmuş, sonuçta binlerce insanın ölümüne ve on binlerce insanın yersiz-yurtsuz kalmasına neden olmuştur.

NOTLAR

¹ Pontusçu hareketinin fikir olarak ortaya çıkışı Yunan bağımsızlık savaşının yapıldığı yıllara dayanmakla birlikte Karadeniz Bölgesi'nde geniş destek bulması Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların yardımıyla yerel yönetimde kontrolü ele geçirmeleri, mütareke ile birlikte de İtilaf Devletleri desteği ve teşviki ile olmuştur. Osmanlı Devleti'nin savaştan yenik çıkması ile beraber Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletlerinde yoğun bir propaganda faaliyetine başlayan Pontusçu Rumlar, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde müstakil bir "Pontus Devleti" veya Venizelos'un girişimiyle Ermenilerle birlikte ortak bir konfederasyon kurmaya çalışmışlardır (Goloğlu 2008: 10-11; Tansel 1991: 100; Karakurt, 1955: 66; Karabekir 1993: 378).

² İngilizler, Karadeniz Bölgesi'ne yönelik faaliyet içinde olan Rum-Ermeni örgütlerine ve şahıslarına bölgedeki askeri ve siyasi temsilcileri vasıtasıyla hemen her türlü desteği verdiler. Özellikle bölgeye Rum göçünde Rum cemiyetleri'ne yardımcı olmaktan öte, gemileriyle bizzat göçmen taşıdılar ve bunların kabul edilmesi için merkezi ve yerel hükümet üzerinde baskı uyguladılar. Anadolu'daki kontrol subayları da bu politikanın gereğini yerine getirdiler. Samsun'daki İngiliz kontrol subaylarından Yzb. Hurst, 17 Mayıs 1919 günü Yüksek Komiserliğe gönderdiği raporunda Samsun'a bir Yunan Vapuru

- ile Novorosisk'ten 580 Rum göçmenin getirildiğini bildiriyordu. (Jaeschke 1991: 47, 58; Şimşir: 5).
- ³ İngiliz Yüksek Komiserleri, zaman zaman hükümetlerine ters düşen ve Ermeni iddialarını geçersiz kılan raporlar da yazmışlardır. Örneğin tehcir edilen Ermenilerin sayısı konusunda Türkiye'de ve Avrupa'da çeşitli rakamlar havada uçuşurken ve yüz binlerce Ermeninin öldüğü iddia edilirken 22 Aralık 1918 tarihli İngiliz Yüksek Komiserliği raporu binlerce Ermeninin göç ettirildiğini bildirmekle beraber çok sayıda Müslüman unsurun da Kafkaslardan veya Balkanlardan göç etmek zorunda kaldığı bildirilmekteydi. Raporda yer alan "...her ne zaman Hristiyanlar bir fırsat ve elverişli duruma sahip olsalar, Müslüman komşularından intikam alacakları için çok mutlu oluyorlar..." cümlesi ise Türkiye'deki Rum-Ermeni çete faaliyetlerinin gerekçesini özetler niteliktedir (FO: 371/4157/13/1031)
- ⁴ Yüzbaşı Perring bu bilgileri Merzifon Amerikan Misyonundan Mr. Getchell'den almıştı. Getchell Amasya'ya gelen Yüzbaşı Perring'e verdiği bir raporda, bölgedeki Rum ve Ermenilerin yok edilmeye çalışıldığını, bunda Amasya Mutasarrıfının önemli rol oynadığını ileri sürmekteydi (FO: 371/4157).
- ⁵ İngiliz askerlerinin Merzifon'a gelişini ve gelişen olayları, o günleri yaşayan Rıza Siryeli şöyle anlatmaktadır: "... Bir İngiliz askeri birliği Merzifon'a geldi. Ermeniler ve Rumlar büyük bir tezahüratla, erkek, kadın İngilizleri karşılamaya çıktılar. Mülkün sahibi olan biz Türkler için o gün kıyamet kopmuş ne olduğumuzu ve ne olacağımızı bilmeyerek şaşkın bir vaziyete düşmüş idik.
- İngiliz askerlerinin bir kısmı Kara Mustafa Paşa Mektebi'ne bir kısmı da Merzifon Amerikan Koleji'ne yerleştiler. Alelacele tutuklu bulunan kanlı katil bütün şerir Rumları tahliye ettirdiler... Rumlar esasen bir teşkilat içinde olduklarından İngilizlere güvenerek Türk köylerine taarruza geçtiler. İki gecede bir, bir Türk köyünü silah, para, eşya ve erzak olmak üzere soymaya başladılar. Bu şakiler hükümetimiz tarafından tutulsa bile, hemen İngilizler müdahale ederek Türkleri kabahatli çıkardılar. (Aşkun 1956: 16-19).
- ⁶ İngilizlerin sürekli olarak Karadeniz Bölgesi'ndeki Hristiyanların can güvenliği tehlikesinden bahsetmesi ve gerekli tedbirlerin alınmasını istemesi üzerine, Osmanlı Hükümeti, asayişin temin etmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'yı IX. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a göndermişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın işgalleri protesto etmesi ve milli hareketi örgütlemeye başlaması onu İngilizlerin ve Rumların hedefi haline getirdi.
- ⁷ Taşoluk Rumları, bu bölgede en fazla faaliyet gösteren ve Türk köylerine en çok saldırı yapan Pontusu çeteleri bünyesinde barındırıyordu. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi, 17/71.
- ⁸ Nitekim Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb de bu durumu şöyle değerlendirmekteydi: "Damat Ferit Paşa, İngiliz kuvvetlerinin Türk topraklarına çıkmasını engelleyemedi. Ancak Mustafa Kemal Paşa, büyük bir başarıyla onların geri çekilmesini sağladı." (British Documents 1988: 68 (148648).
- ⁹ O günleri yaşayan Rıza Siryeli, İngilizlerin bölgeden çekilişine Rumların ve Ermenilerin yaklaşımı hakkında şu bilgileri vermektedir: "İngilizler Merzifon'dan çekilirken, Türk düşmanları tıpkı İngilizler Mezifon'a geldikleri zaman biz ne hale düştük isek, o vaziyete düştüler ve hüngür hüngür ağladılar. Ermeniler İngilizlere aleyhine en galiz küfürleri söylediler. Mademki böyle yapacak ve bizi tekrar Türklere bırakıp gidecek idiniz niçin bizi tekrar onlarla karşı karşıya getirdiniz, onlar bize yıkılan İslam evlerinin yerine sahipsiz olan Ermeni evlerini vermişler iken bu evler bizimdir, akrabamızdır dedirterek İslamlardan aldırıp onları ailece sokak ortalarında kalmalarına niçin bizi vesile ettiniz?..."

- şimdi nasıl bu Türklerin içersinde durabiliriz ve bunların yüzüne nasıl bakabiliriz' diye İngilizlere çok fena küfürler söylemişler idi.” (Aşkun 1956: 59-60).
- ¹⁰ Bölgedeki İngiliz kontrol subaylarından Yüzbaşı Perring tarafından Yüksek Komiserliğe gönderilen 2 Kasım 1919 tarihli bir raporda ise Rum saldırılarına değinmekte ve şu bilgiler verilmektedir: “...Böyle bir raporu sunmaktan esef duyuyorum. Fakat Rum eşkıyalar, Bafra bölgesinde tekrar çok aktif olmaya başladılar. Döndüğümden beri Samsun-Bafra-Alaçam yollarında tamamı Rumlar tarafından yapılan birçok soygun ve hırsızlık olayı ile karşılaştım. 1 Kasım'da Rumlar bir Türkü öldürerek Bafra Fener Kalesi'ni ele geçirdiler.
- Rum Metropolit'i'ne yazarak, bu yapılanlardan dolayı dikkatini çektim ve halkının yaptıklarının sonucu olarak durumun ciddiyetinden dolayı onu uyardım. Ayrıca ona şu bilgiyi verdim. Bu Rum eşkıyalar, 7 gün içinde teslim olmadıkça, Bafra'daki Rum toplumuna hiçbir destek verilmeyecek ve onların iddiaları tescil edilmeyecektir...” (FO: 371/4160).
- ¹¹ “Yunanistan'ın Karadeniz Bölgesi'nde bir Rum devletinin kurulmasına yönelik faaliyetlerine dair 5 Ağustos 1919 tarihli başka bir raporda da İstanbul'daki Amerikan Konsolosu Ralph Chesbrough şu bilgileri vermekteydi: “Yunan propagandası, Yunanistan'ın kontrolü altında bağımsız bir Pontus Cumhuriyeti kurma fikri yaratmak için hala bu bölgede faaliyettedir. Bu Cumhuriyet Rum etkisinin ve Rum nüfusunun hâkim olduğunun tartışıldığı bölge olan Batum'dan Sinop'a kadar olan Karadeniz kıyısını ihtiva etmektedir. Rumlar kıyı hattı üzerindeki tutku ve ihtiraslarını bozacağı için Karadeniz'de bir liman kentini Ermenilere vermek taraftarı değildir. İşte Yunan propagandası bu fikri desteklemek ve yaymak gayreti içerisindedir. Yunan torpido gemileri bu amaca hizmet etmek üzere Karadeniz kıyılarında bulunmaktadır. Birçok Yunan Kızılhaç ünitesi kuruldu. Böylece Yunan kaynaklarından büyük miktarlarda paralar bu birimlere akıyordu. Bütün bu yapılanlar Rumlar arasında potansiyel bir devrim ruhunu yaratmak içindir. Birçok Rum'un hatta Elen vatandaşlarının bile Karadeniz'in bu limanına gelmelerinin sebebi bu amaç içindir.” (NARA: 353/ 7).
- ¹² 17 Mart 1919'da Trabzon Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda 800 kişilik bir Rum çetesinin Sohum'dan Trabzon'a geldiği bildirilmişti. (BOA: DH-EUM, AYŞ, 1/41. Karadeniz'e yönelik Rum göçlerinden başka - Rumlar kadar olmasa da - Ermeni göçü de söz konusuydu. Örneğin; Ermeni göçünün yoğun olduğu yerlerden Amasya Merzifon'da, Ermeni nüfusu I. Dünya Savaşı'ndan önceki sayıyı geçmiş, Trabzon'a göç ettirilen Ermeni sayısı ise 1.200 kişiye ulaşmıştır. (ATASE: K.16, G.11, B.11-1; Atnur 1991: 163). Bölgeye göç ettirilen Rum ve Ermeni muhacirlerden ve yerel halktan oluşturulan çeteler Türk halkına yönelik kanlı eylemlerde bulunmaktaydılar. (ATASE: K.14, G.135, B. 135-1; Pontus Meselesi 1338: 5).
- ¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bir beyanname yayınlayarak; Rum çetelerin silahları ile birlikte teslim olmalarını istemek, amele taburlarında askerlik yaptırmak, silah toplayarak bölgeyi silahsızlandırmak, bölgeye dışardan gelen Rumları geri göndermek, sansür uygulamak, Yunanistan'ın Karadeniz sahillerinden çıkarma yapma ihtimaline karşı sahil kesiminde oturan Rumların bir kısmını Anadolu içlerine sevk etmek (İlgazi 1997: 254) ve silahlı grupların etkisiz hale getirilmesi için özel bir ordu (Merkez Ordusu) kurmak gibi çeşitli askeri, idari ve hukuki tedbirler almıştır. (Balcıoğlu 1991).
- ¹⁴ Pontus faaliyetleri peşinde koşan Rum din adamları ve çeşitli örgüt liderleri Samsun, Ordu, Giresun ve çevresindeki binlerce Rum'un katledildiği, on binlercesinin de sürgün edildiğini yönünde asılsız iddialarda bulunmuşlar, İtilaf Devletlerin müdahalesini istemişlerdir (FO: 286/833/286). İleri sürülen iddialarda, Bafra'da bulunan 42.000

- Rum'un tamamının yok edildiği ifade edilmiştir ki, bu tamamen gerçek dışıdır. Zira o dönem Bafra'nın toplam nüfusu 62.782 olup, bu nüfusun 38.936'sı Müslüman, 22.834'ü Rum ve 1.012'si ise Ermeni idi (Karpas 2003: 178).
- ¹⁵ Örneğin Samsun ve Bafra'daki Pontusçu Rumlardan Demetriou Elsutherious Vasiliades, Symeon George, George Paroskevas, Eleutherious Paroskevas, Anesti George, Athanasios Alexiou ve Epominondos Desisoglou tarafından itilaf Yüksek Komiserlerine gönderilen telgrafta TBMM Hükümeti'nin Rum çetelere karşı aldığı tedbirler zalimce ve Rumlara yönelik bir yok etme politikası olarak nitelendirilmiştir. (FO: 286/833/286). İstanbul'da kurulan "Pontus Toplum Cemiyeti"nin İdari Konseyi'nin üyeleri de Amiral Bristol'a gönderdikleri mektupta; Genel Savaş'ın başlangıcından buyana, Pontus'un Hıristiyan nüfusu; cinayet, soygun, şiddet, Hıristiyanların iç kısımlara toplu olarak sürülmesi, orduya zorla yazılma ve diğer zulümler gibi Türkler tarafından gerçekleştirilen insanlık dışı ve emsalsiz eylemlerle baskı ve kontrol altına alındıklarını ileri sürmekte idiler. Halbuki Samsun Amerikan Konsolosu'nun İstanbul Amerikan gönderdiği raporda, Rumların piskoposların gözetimi dahilinde silahlandıkları ve gizli ayaklanmaya hazırlandıkları belirtilmekteydi (NARA: 363/3 / 767-68/98).
- ¹⁶ Karadeniz sahillerinin bombalanması ile ilgili Amerikan belgelerine yansıyan bir başka haber de 25 Temmuz 1921 tarihinde Londra'daki Amerikan Temsilciliği'nden gönderilmişti. Standart Oil şirketi adına Türkiye'de bir araştırma gezisi yapan Dr. Bornum'dan aldığı bilgileri sunan temsilcilik, ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta Yunan Deniz Filosunun Müttefik askeri komutanlarından herhangi bir uyarı ve engelleme almaksızın Karadeniz kıyıları boyunca savunmasız halka ateş açtığı bildirilmekteydi. (NARA: 363/3/767-68/142/11673).
- ¹⁷ Bristol, Yunan donamsının Karadeniz sahillerine yönelik 11 Ağustos 1921 tarihli bir raporunda ise şu bilgileri vermektedir: "...Yunan savaş gemisi "Kılış" şu sıralar Karadeniz'de saldırılar yapmaktadır. Geçenlerde Trabzon'u bombalamıştır. Bu aptalca hareketin tek neticesi yaklaşık 1000 Osmanlı Rumunun acili olarak sınır dışı edilmesi olmuştur... Bir ara "Kılış" Samsun'a yaklaşmış oradaki Amerikan destroyerine şehri bombalamayı planladıkları bilgisini vermiş fakat benim destroyerimin komutanı tarafından kendilerine böyle bir hareket olursa, bunun kaçınılmaz bir şekilde şehirdeki Osmanlı Rumlarından kadın, çocuk ve yaşlıların sürgün edilmesine yol açacağı anlatılması üzerine bomba tehdidinde bulunmaksızın oradan ayrılmıştır..."(NARA:363/3/767-68/143/401).
- ¹⁸ Ancak Bristol'un bu tespiti Amerikan Yakın Doğu İşleri Bölümü'nün pek hoşuna girmemiştir. Bu bölüm Amiral Bristol'un raporunda belirttiği Samsun'daki durumu çok vahim olarak nitelerken, yine aynı raporda belirtilen ve Rumların Türklere yaptıkları katliamları Bristol'un Türk etkisine veya hayranlığına bağlamışlardır (NARA: 363/3/767-68/129).
- ¹⁹ Doğudaki İngiliz kontrol subaylarından Rawlinson'un raporuna göre, Karadeniz sahilindeki Rum köylerinden 20 ile 30 bin arasında kişinin Kuvay-i Milliyecilerle çarpışmak için Rum çetecilere katılmıştı. (McCarthy 1998: 338-340).

KAYNAKLAR

- AKŞİN, Sina (1992), İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I, Cem Yayınları, İstanbul.
- AŞKUN, Vehbi Cem (1956), Kurtulan Merzifon, Balıkesir.

- BALCIOĞLU, Mustafa (1991), Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu, Ankara.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti.
- BIYIKLIOĞLU, Tefik (1959), Atatürk Anadolu'da (1919 – 1921), Ankara.
- British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, General Editors: Kenneth Bourne and D. Cameron Watt, Part: II, Series B, Turkey, İnan and The Middle East (1918-1939), Editör: Robin Bidwell, Volume: 1 (The End of The War,), University Publication of America, 1988.
- ÇAPA, Mesut (1993), Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Ankara.
- EKEN, Halit (1995), Milli Mücadelede Vali (Kapancızade) Hamid Bey, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum.
- KURAN, Ercüment (1988), Milli Mücadele Esnasında Pontus-Rum Devleti Kurma Teşebbüsleri I. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim (1986), Samsun.
- Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Arşivi, İstiklal Harbi Katalogu.
- GOLOĞLU, Mahmut (2008), Erzurum Kongresi, İş Bankası Yay., İstanbul.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Yıl: 2, (Eylül 1953), Sayı: 5, Ves. No: 98.
- İLGAZİ, Abdullah (1997), "Milli Mücadele Yıllarında Giresun ve Çevresinde Pontus Rum Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler", Giresun Tarihi Sempozyumu (24-25 Mayıs 1996), İstanbul.
- İSKENDER, Fayiz Necib (1988), El-Hayat el-İktisadiyye fi Ermîniyye İbâne'l-Fethi'l-İslâmî, İskenderiye.
- JAESCHKE, Gotthard (1991), Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Desteği (Çev: Cemal Köprülü), TTK Basımevi, Ankara.
- KARABEKİR, Kazım (1993), İstiklal Harbimiz, Emre Yay, İstanbul.
- KARAKURT, Ali (1955), Fener Patrikhanesi'nin İç Yüzü, Ekicil Matbaası.
- KARPAT, H. Kemal (2003), Osmanlı Nüfusu (1830-1914) (Çev: Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul.
- McCARTHY, Justin (1998), Ölüm ve Sürgün (Çev.: Bilge Umar), İnkılap Yay., İstanbul.
- National Archives and Research Administration of the United States.
- ÖZEL (1991), Sabahattin, Milli Mücadele'de Trabzon, TTK Basımevi, Ankara.
- ÖZERGİN, Kemal (1958), Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Pontus Meselesi, Matbuat-ı Müdüriyet-i Umumiyesi Yayını, İstanbul, 1338.
- ROUX, Paul (2001), Orta Asya Tarih ve Uygarlık (Çev. Lale Arslan), İstanbul.
- SONYEL, Salahi R. (1996), "İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal (Atatürk) 1918- 1923", AAM, Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu, Ankara (9-11 Eylül 1991) I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (1992), İngiliz Belgelerinde Atatürk I, TTK Basımevi, Ankara.
- TANSEL, Selahattin (1991), Mondros'tan Mudanya'ya I, MEB Yay., İstanbul.
- TARAKÇIĞOĞLU, M. Raşit (1987), Trabzon'un Yakın Tarihi, Trabzon.
- The National Archives, Public Record Office, Foreign Office.

